

تأملی راهبردی بر مفهوم جرم جاسوسی در حقوق عربستان، بحرین و ایران در پرتو بهار عربی

سید محمد هاشمی^۱

احمد فلاحی^{*۲}

جمال بیگی^۳

چکیده

پس از بهار عربی که سبب سرنگونی برخی از رژیم‌های اقتدارگرای دنیای عرب گردید، پادشاهی سعودی و متحدین در قدرتش در دولت‌های عربی نگران دومینوی بی‌ثباتی سیاسی آغاز شده از تونس شدند. از طرفی پادشاهی سعودی نگران افزایش نفوذ ایران در پرتو بهار عربی در درون دنیای عرب شد در این میان نقش‌آفرینی ایران در بحرین، باعث نگرانی شدید پادشاهی سعودی و کشورهای وابسته نسبت به فعالیت‌های ایران و افزایش تنش‌ها با ایران گردید، مقامات بحرین و عربستان با دستگیری تعدادی از شیعیان با تابعیت‌های مختلف از کشورهای بحرین، ایران، افغانستان، لبنان و ... به اتهام جاسوسی و ارتباط با ایران به محاکمه ناعادلانه آنان پرداخته و سپس حکم به مجازات اعدام آنان نمودند. سؤال در این مقاله این است که راهبرد مجازات جاسوسی در کشورهای عربستان و بحرین در مواجهه با متهمین جاسوسی به‌خصوص (منابع، مخبرین) سرویس‌های اطلاعاتی کشورهای اشاره‌شده چیست؟ و راهبرد مطلوب ایران در قبال عربستان و بحرین چه خواهد بود؟ مقاله حاضر، با روش تحلیلی، کتابخانه‌ای با رویکرد تطبیقی، قوانین موجود را بررسی و مشخص نمود که مقنن در هر سه کشور، جرم جاسوسی را تعریف نکرده بلکه به مصادیق آن اشاره کرده است، در عربستان جرم انگاری صورت نگرفته و صدور احکام عمدتاً اعدام ویر اساس قانون شریعت اسلام صادر می‌شود و امکان دخالت و سلیقه قاضی در صدور حکم وجود دارد، اما در کشور بحرین تحت عنوان جرائم علیه امنیت، جرم انگاری لازم صورت گرفته و عمده مجازات صادره در بحرین نیز اعدام می‌باشد.

واژگان کلیدی: امنیت ملی، بحرین، جرم جاسوسی، عربستان، موضوعات راهبردی.

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران
۲. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران. (نویسنده

* ahmadfalahi@gmail.com

مسئول)

۳. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران.

مقدمه

مجموعه تحولات عظیمی که از هیجده دسامبر سال ۲۰۱۰ و «در پی خودسوزی محمد بو عزیزی جوان دست‌فروش تونس‌سی در اعتراض به سیاست‌های هیات حاکمه این کشور رخ داد، به طیف وسیعی از کشورهای خاورمیانه و آفریقا سرایت کرد» (مجیدی و کاظمی دینان، ۱۳۹۵: ۲) دامنه آن تأثیرات عمیقی بر سیاست داخلی و خارجی کشورهای منطقه من جمله عربستان و بحرین و نظام بین‌الملل گذاشت. جمهوری اسلامی ایران نیز «تحولات بحرین را مصداق بیداری اسلامی نامید و با نقد جدی رفتار حکام آل خلیفه با معترضان که عمدتاً از شیعیان بحرینی هستند» (مجیدی و کاظمی دینان، ۱۳۹۵: ۲) مبادرت ورزیده و این رفتار خشونت‌بار حکام بحرین که با کمک عربستان صورت پذیرفته را محکوم نمود زیرا عربستان سعودی ثبات سیاسی داخلی خود را منبعث از ثبات سیاسی کشور بحرین می‌داند هرچند شیعیان بحرین در اکثریت و شیعیان کشور عربستان در اقلیت می‌باشند لیکن این ارتباط شیعیان تأثیر زیادی در ثبات سیاسی عربستان ایفاء خواهد نمود و «نقش‌کنش گران فراملی و کشورهای غربی در ظهور، گسترش، تعدیل و مهار جنبش‌های جهان عرب اثرگذار بوده است.» (قنبرلو، ۱۳۹۲: ۱۹۱)

توجه به اینکه در حال حاضر کشور عربستان و بحرین در زمره کشورهای متخاصم جمهوری اسلامی ایران قرار دارند و راهبرد دو کشور از منظر سیاسی و امنیتی شباهت زیادی به یکدیگر دارد و از سوی دیگر، کشور بحرین عضو شورای همکاری خلیج فارس (سیوتز، ۱۳۸۶: ۱۵۱) با رهبری و راهبری عربستان می‌باشد، «حکومت بحرین، مهم‌ترین شریک عربستان در شورای همکاری خلیج فارس ((GCC^۱ به شمار می‌آید و عربستان نیز خود یک رژیم هویتی است.» (افضلی، قالیباف، پیشگاهی فرد، ۱۳۹۲: ۲۱۹) «بنابراین، یکی از مسائل مهم در بررسی بیداری تحولات بحرین، نقش عربستان در وضعیت شیعیان بحرین به‌عنوان عاملی تأثیرگذار و مهم است.» (افضلی، قالیباف، پیشگاهی فرد، ۱۳۹۲: ۲۱۹).

1. GNU Compiler Collection

شورای همکاری کشورهای عرب خلیج فارس معروف به شورای همکاری خلیج فارس به‌عنوان یک سازمان منطقه‌ای در حوزه خلیج فارس که متشکل از شش کشور عربی شامل کشورهای عربستان سعودی، کویت، عمان، امارات متحده عربی، قطر و بحرین، می‌باشد در سال ۱۹۸۱ م به وجود آمده است.

راهبرد این کشورها شناسایی و حذف شیعیان به بهانه ارتباط با ایران برخورداردهای سخت همچون دستگیری و زندان نمودن مرتب‌ترین ایرانی، لبنانی و عراقی خصوصاً شیعیان می‌باشد تا بتوانند شرایط حاکمیتی خود را حفظ کنند و تاکنون به بهانه‌های مختلف به منظور فشار بر ایران به اقدامات فوق‌رو آورده‌اند زیرا «اولاً؛ کشور عربستان «با هر نوع گسترش دموکراسی که ممکن است خود عربستان سعودی را تحت فشار قرار دهد مخالف است. ثانیاً؛ تفکرات سلفیت حاکم در کشور عربستان آنان را در تقابل شدید با شیعیان قرار می‌دهد و اگر بتوانند، به‌آسانی با به قدرت رسیدن شیعیان در کشورهای همسایه خود کنار نخواهد آمد.

۲۴۹

ثالثاً؛ شیعیان کشور بحرین با شیعیان سعودی قرابت و پیوند نزدیکی دارند که هر نوع موفقیت شیعیان بحرین، باعث اثرگذاری بر شیعیان سعودی خواهد شد ضمن آنکه مطرح است «بیش از ۴۵ درصد بودجه بحرین را کشور عربستان سعودی تأمین می‌کند که در صورت درستی این امر، این موضوع باعث می‌شود تا عربستان بتواند به راحتی در امور داخلی بحرین دخالت کند.» (فولر و فرانکه، ۱۳۸۴: ۳۰۱)

در این میان کشور عربستان دارای وضعیت بهتری نسبت به بحرین است زیرا زیرساخت‌های سیاسی کشور عربستان از منظر اجتماعی و امنیتی با کشور بحرین متفاوت است. از سوی دیگر، عربستان نیز خود را رقیب ایران در منطقه می‌داند و از گسترش تفکر شیعه در خاورمیانه و به‌خصوص کشورهای حاشیه خلیج فارس در هراس است. از این‌رو، ایجاد خشونت علیه شیعیان که اکثریت جمعیت بحرین را تشکیل می‌دهند (فرجی، ۱۳۹۶: ۶) و سایر شیعیان کشورهای همسایه از راهبردهای امنیتی کشور عربستان و بحرین به شمار می‌رود که طی چند سال گذشته، مجازات سنگینی برای آن در نظر گرفته شده است، همچون خشونت‌های اعدام شیعیان بی‌گناه به اتهام «ارتباط با ایران»، به اتهام «جاسوسی» و «خشونت علیه زنان» در بحرین که گزارش‌هایی علیه اقدامات نیروهای امنیتی و حکومتی در مقابله با این اعتراضات از سوی ارگان‌های خبری و نهادهای حقوق بشری، به‌ویژه دیده‌بان حقوق بشر و سازمان عفو بین‌الملل منتشر شده است. (موسوی و میرمحمدی، ۱۳۸۹: ۸۸) که بازتاب منفی به همراه داشته است. تحولات دو سال گذشته به‌روشنی نشان داد که مردم بحرین با سیاست‌های دولت در قبال کمک‌های خارجی مخالف هستند و «همه به‌خوبی می‌دانند حمایت سران عربستان و آمریکا از رژیم بحرین برای حفظ تاج و تخت دیکتاتوری آل خلیفه

می‌باشد» تا جایی که از نیروهای اشغالگر سعودی برای سرکوب اعتراضات مردمی دعوت به عمل آورد و به منظور جلب حمایت قدرت‌های غربی در مجامع بین‌المللی، از پول مردم بحرین به آن‌ها باج می‌دهد. می‌توان انقلاب مردم بحرین را یک انقلاب اصیل و مردمی دانست که به همراه مردم عربستان طی چند سال گذشته بیش از ۱۰۰ نفر از اقشار مختلف مردم این کشور شامل زن، مرد، پیر، جوان و کودک شهید نموده‌اند و ده‌ها نفر از رهبران سیاسی، مدافعان سرشناس حقوق بشر، پزشکان، پرستاران، روزنامه‌نگاران، وکلا و رهبران اتحادیه‌های صنفی و کارگری به دستور دادگاه‌های نظامی، روانه زندان شده‌اند که «می‌توان این فرض را پذیرفت که سعودی‌ها عامل قدرتمندی در ترغیب آل خلیفه به انعطاف‌ناپذیری علیه شیعیان و اتخاذ روش‌های سرکوبگرانه علیه آن‌ها هستند». (کاظمی دینان، ۱۳۸۸: ۲۰۷)

به همین جهت، چگونگی جرم‌نگاری و توجه به ارکان این جرم در نظام کیفری ایران و دو کشور از کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس مورد بررسی و میزان کار آیی آن در یک سامانه تطبیقی مورد تحلیل قرار می‌گیرد. از طرف دیگر، با توجه به اینکه جرم جاسوسی دارای مصادیق گسترده‌ای شده و از ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی و علمی در فضای حقیقی و فضای سایبری و دنیای مجازی را نیز در برگیرد، با رویکرد تطبیقی می‌تواند حقوقدانان و قضات را با مصادیق متکثر آن آشنا کرده و شیوه‌های تحلیل آن را مورد توجه ویژه قرار دهد و سیاست جنایی این کشورها را در چگونگی مواجهه با این جرم تبیین نماید. در همین راستا، ضمن بررسی قوانین کیفری حوزه مورد بحث، در قالب یک رویکرد تطبیقی متن محور و مفهوم‌مدار به بررسی ارکان این جرم پرداخته خواهد شد و پس از توصیف و تفسیر قوانین مرتبط و بررسی نقاط اشتراک و افتراق نظام‌های حقوقی کشورهای مورد مطالعه، به مقایسه و تطبیق میان آن‌ها پرداخته خواهد شد.

چالش تعاریف مفهومی

اصل حاکمیت قانون و نیز اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها و همچنین قاعده قبح عقاب بلا بیان اقتضا دارد که هر جرم به‌طور خاص توسط قانون‌گذار تعریف و چارچوب مفهومی آن تعیین شود تا این‌که راه برای تفسیر موسع قانون باز نشده و حقوق و آزادی‌های فردی در معرض تهدید قرار نگیرد. اگرچه در برخی موارد و در ارتباط با بعضی مصادیق، گاه قانون‌گذاران به‌عمد و بنا به علل مختلف، آن جرم را تعریف نمی‌کنند تا راه برای تفسیر

موسع قانون بازمانده باشد لذا از آنجا که مفهوم جرائم به‌طور عام و مفهوم جرم جاسوسی به‌صورت خاص، در قالب رکن قانونی تعیین می‌شود، در همین راستا به تحلیل این رکن در حقوق کیفری کشورهای عربستان و بحرین پرداخته خواهد شد. واژه جاسوس از زبان عربی و برگرفته از ماده «جس» و در لغت به معنای تفتیش و باخبر شدن و اطلاع پیدا کردن پنهانی از باطن اشیاء و کارهای مردم، همراه با دقت و ظرافت خاص است (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۱۸۶) باید گفت که جرم جاسوسی زیرمجموعه جرائم علیه امنیت کلان کشور است و یکی از مسائل مطرح در این ارتباط، عدم ارائه تعریفی جامع و مانع از مفهوم امنیت و گستره آن در جرائم علیه امنیت توسط قانون‌گذار است.

این مسأله خود باعث طرح این موضوع خواهد شد که چگونه و چه کسی تعیین می‌کند امنیت خدشه‌دار شده است؟ در همین راستا پیچیدگی این مفهوم و عدم تعریف دقیق از جرم جاسوسی باعث می‌شود تا دست حکومت‌ها در برخورد با مظنونین و متهمین جرم جاسوسی باز باشد. این قاضی پرونده است که بر اساس محتویات پرونده، گزارش مأمورین، رفتار مرتکب، جرم جاسوسی و میزان خساراتی که از ناحیه عمل مرتکب به امنیت کشور وارد شده است، مجازات جاسوس را تعیین می‌کند. (رضوان، ۱۳۹۳: ۲۱) در همین ارتباط باید گفت بر اساس یک تقسیم‌بندی نظری، آن دسته از جرائمی که از سوی یک فرد یا گروه علیه استقلال و تمامیت ارضی و روابط دولت با دولت‌ها و کشورهای دیگر و غالباً با توسل و کمک قدرت‌های بیگانه صورت می‌گیرد مثل جاسوسی برای دشمن یا تحریک نظامیان به فرار یا تسلیم شهر به دشمن و ... از جمله جرائم ضد امنیت خارجی کشور تلقی می‌شوند. در این جرائم استقلال یک ملت و تمامیت ارضی یک مملکت و روابط بین‌الملل آن به خطر می‌افتد (گارو، ۱۳۷۴: ۶۳۶)

در این تقسیم‌بندی، معیار، توجه به استقلال سیاسی و تمامیت سرزمینی است که باز نمی‌تواند گویای مفهوم امنیت ملی یا بین‌المللی باشد لذا بیان شده است که «سیاست‌های امنیت ملی، آن دسته از سیاست‌هایی است که دولت‌ها برای حفظ یا بسط ارزش‌های حیاتی ملی در برابر تهدیدات دشمنان بالفعل یا بالقوه در پیش می‌گیرند.» (رحمدل، ۱۳۹۴: ۲۳)؛

۱. همچنین به معنای کنجکاوی و تفحص کردن، خبر جستن از امور مردم، اموری که مردم می‌خواهند پنهان بماند (ابن منظور، ۱۳۷۵: ۲۸۳؛ زبیدی، ۱۳۸۵: ۱۱۹)

بنابراین جاسوسی در اصطلاح عبارت است از: تحصیل اطلاعات محرمانه به‌طور متقابلانه به‌قصد تسلیم آن به کشور بیگانه (ساریخانی، ۱۳۸۴: ۵۶) همچنین اقدامات پنهان که توسط سرویس‌های اطلاعاتی یا یک گروه سیاسی مخالف کشور خودی، به افرادی که مأمور انجام انواع فعالیت‌های پنهانی می‌باشند گفته می‌شود (تقوی، ۱۳۸۰: ۷۴) براین اساس، تعریف جاسوسی هم به عمل شخص جاسوس، هم به‌قصد وی و هم به انگیزه‌ای که اطلاعات طبقه‌بندی‌شده را بر اساس آن جمع‌آوری می‌کند و هم به ارتباط آن با دیگر کشورها، گروه‌ها و سرویس‌های امنیتی و نیز به میزان خدشه‌دار شدن امنیت کلان یا خرد کشور، ارتباط دارد. لذا می‌توان گفت که قانون‌گذار در این حوزه به‌عمد به عباراتی کلی بسنده کرده که بتواند مفهوم سیال و تا حدودی متغیر در تعریف امنیت ملی و منافع ملی را با تفسیرهای مختلف روبرو کند؛ امری که می‌تواند با اهداف قانون کیفری ناسازگار باشد لیکن منافع مورد توجه قانون‌گذار را محقق گرداند. با توجه به این‌که در کشورهای مورد مطالعه جرم جاسوسی تعریف نشده است، حقوق‌دانان مختلف اقدام به تعریف آن کرده‌اند ۱ در برخی تعاریف ۲ به‌قصد «جاسوسی کردن» توجه شده و ویژگی جاسوسی را در قالب یک عمل مخفیانه تلقی کرده است ۳ و در برخی تعاریف دیگر، به شخص جاسوس تأکید شده نه عمل جاسوس ۴

۱. در همین ارتباط بیان شده که: جاسوسی عبارت است از اقدامات پنهانی که توسط سرویس‌های اطلاعاتی و یا یک گروه سیاسی مخالف کشور خودی که به افرادی مأموریت به انجام انواع فعالیت‌های پنهانی می‌دهند. (تقوی، ۱۳۸۰: ۷۴) در این تعریف تمرکز بر شخص جاسوس و مأموریتی است که او برای جاسوسی دارد و در واقع این تعریف بر بزه‌کار تمرکز دارد و نیز ارتباط او با سرویس‌های اطلاعاتی. تعریف دیگری از جاسوسی شده است که بر اساس آن جاسوسی شامل مجموعه وسیعی از فعالیت‌های مخفیانه از جمله جمع‌آوری اطلاعات سری از طریق شیوه‌هایی همچون مصاحبه، به‌کارگیری مزدوران و یا خائنان می‌باشد.

۲. مثلاً در تعریفی بیان شده که جاسوسی شامل مجموعه وسیعی از فعالیت‌های مخفیانه از جمله جمع‌آوری اطلاعات سری از طریق شیوه‌هایی همچون مصاحبه، به‌کارگیری مزدوران و یا خائنان می‌باشد (کارلیس لی، ۱۳۸۷: ۱۷)

۳. در واقع جاسوسی: تحصیل اطلاعات محرمانه به‌طور متقابلانه به‌قصد تسلیم آن به کشور بیگانه (ساریخانی، ۱۳۸۴: ۵۶) آیین‌نامه مقررات جنگ لاهه ۱۹۰۷-در ماده ۲۹ صریحاً جاسوسی در زمان جنگ را تعریف کرده است که جاسوس کسی است که مخفیانه در وراء دیدها برای دستیابی به اطلاعات در منطقه جنگ و باهدف ارتباط آن با تیم مقابل، عمل می‌کند.

۴. مثلاً در تعریفی بیان شده که «جاسوس به شخصی اطلاق می‌شود که با پوشش‌های متقابلانه یا مخفیانه و به نفع دشمن درصدد تفحص و تجسس پیرامون اسرار، یا تحصیل اطلاعات یا اشیاء یا سایر مدارک و

لذا «رویدادی که باهدف جمع‌آوری اطلاعات به روشی محرمانه انجام می‌شود و در منطقه مورد خصومت و به صورت خصمانه رخ می‌دهد جاسوسی می‌گویند.» (عدنان عثمان، ۲۰۱۵: ۱۶-۱۷) که شامل دودسته اقدامات می‌گردد: اقدامات مقدماتی که عبارت از تفحص، تحصیل و جمع‌آوری اطلاعات مخفی و دوم: عملیات اجرایی و تسلیم اطلاعات و رساندن اطلاعات جمع‌آوری شده به کسانی که باید از این اطلاعات بهره‌برداری نمایند. (رضوان، ۱۳۹۳: ۱۲۳) باید گفت که تمام جاسوسی‌ها به جستجوی پنهان اسرار رقیب یا دشمن، اتفاق نظر دارند اما اختلاف در موضوع و نحوه کسب اطلاعات و اخبار جاسوسی می‌باشد. (بابایی، ۱۳۸۸: ۲) بی‌گمان در این میان مواردی از کسب خبر و اطلاع از اسرار و تصمیمات وجود دارد که نمی‌توان آن را جاسوسی به مفهوم خاص آن نام نهاد؛ مواردی که فرد برای ضربه زدن به یک مدیر یا رقیب اداری خود، اطلاعاتی را جمع‌آوری می‌کند یا مواردی که فرد بدون آنکه مأموریتی از کشوری بیگانه یا گروه‌های مخالف کشور داشته باشد، اقدام به جمع‌آوری اسناد و اطلاعات طبقه‌بندی شده می‌کند، این موارد را می‌توان در قالب جرائم دیگری همچون دسترسی غیرمجاز به اسناد و اطلاعات طبقه‌بندی شده مورد بررسی قرار داد همچنین از مجموع مطالب فوق، «ضرورت پیش‌بینی ضابطه مشخص، برای جدایی جرم جاسوسی از خیانت به کشور در قانون مجازات اسلامی، تضمین‌کننده منافع و مصالح عمومی کشور خواهیم بود.» (مجیدی، ۱۳۹۳: ۵)

رهیافت مفهومی

وضعیت حقوقی، سیاسی و راهبردی کشور بحرین و عربستان در قبال ایران
قوانین کیفری نظام‌های جزائی مختلف در بخش اختصاصی خود بر اساس موضوع، هدف و یا بر اساس حمایت‌های ویژه، اقدام به دسته‌بندی جرائم نموده و مصادیق آن را تعیین و برای

اسناد مربوط به استعداد و توانایی‌های نظامی، اقتصادی و فرهنگی مربوط به یک کشور و انعکاس آن‌ها به کشور دشمن باشد.» (ولیدی، ۱۳۷۳: ۱۰۶)

۱. براین اساس می‌توان گفت جاسوسی عمل همراه با قصد آگاهانه شخص جاسوس است که در قالب یک مأموریت سازمان‌یافته برای یک کشور بیگانه یا گروه‌های مخالف کشور، اطلاعات و اسناد طبقه‌بندی شده را به روش‌های مختلف جمع‌آوری کرده تا آن را به کشور یا گروه موضوع مأموریت تسلیم نماید.

آن کیفر گذاری می‌نمایند که مبنای بزهکاری در این حوزه، توجه به مسأله امنیت کشور و جامعه و آسایش عمومی کشور است که باهدف حمایت از امنیت کلان و خرد جامعه جرم‌انگاری انجام می‌پذیرد. یکی از این بزه‌های علیه امنیت که در قالب عناوینی چون تبانی برای ارتکاب جرائم علیه امنیت کشور، بمب‌گذاری، اعمال تروریستی و دیگر مصادیق جرم‌انگاری شده است و ازجمله این جرائم، جرم جاسوسی است که در قالب مصادیق مختلف مورد توجه قانون‌گذاران قرار گرفته است. این جرم، جزو جرائمی است که با تشکیل کشورها به‌عنوان یک واحد سیاسی مورد توجه بوده و در دوران اخیر در قوانین کیفری کشورها نیز جرم‌انگاری شده است و بعضاً تحت عنوان خیانت به کشور با مجازات‌های شدیدی روبرو گشته است. با توجه به تحولات مرتبط با شیوه ارتکاب و نیز مصادیق جرم جاسوسی در نظام‌های حقوقی مختلف، ضرورت توجه به تجربه کشورهای دیگر در چگونگی جرم‌انگاری و کیفر گذاری این جرم، احساس می‌شود که با توجه به قرابت محیطی - فرهنگی و پیوند نظام حقوقی کشورهای مسلمان با مبانی و اصول شریعت و فقه اسلامی، لزوم در نظر داشتن وضعیت حقوقی جرم جاسوسی در این کشورها برای قانون‌گذار کشور ما وجود دارد.

با توجه به توضیحات بالا، از سال‌های گذشته تاکنون شاهد به سردی گراییدن روابط عربستان سعودی و بحرین در قبال جمهوری اسلامی ایران بوده‌ایم که با حمله نظامی عربستان به یمن و اتهام زنی به ایران به کمک‌های نظامی و سیاسی از جنبش انصار الله و کشتن شیخ نمر توسط عربستان و حمله خودسرانه برخی جوانان ایرانی به سفارت عربستان در تهران سبب شد رویکردی خصمانه بین دو کشور پدید آید و عربستان به‌عنوان یک دشمن همسایه، راهبردی تهاجمی و پلید در قبال ایران در پیش گیرد. سران عربستان برای حفظ حکومت خود به سمت آمریکا گرایش بیشتری یافتند و در این مسیر شوم تلاش نمودند تا اعضای شورای همکاری خلیج فارس (بحرین، امارات، کویت، عمان و...) را با خود همگام و همسو سازند که در نتیجه این مواضع ستیزه‌جویانه، کشورهای شورای همکاری به‌جز قطر با ایران قطع ارتباط نمودند.

مقامات بحرینی به‌طور کامل در راستای سیاست‌های غلط عربستان سعودی قرار گرفتند و به سرکوب مردم ادامه و کوشیدند با ادعای حمایت ایران از گروه‌های مخالف بحرینی از

مقامات عربستان برای سرکوب مخالفان درخواست کمک کردند و این در حالی بود که ایران به ورود نیروهای نظامی عربستان به خاک بحرین به بهانه برقراری امنیت داخلی بحرین اعتراض نموده بود. مقامات عربستان سعودی و بحرین همچنین در راستای ایران ستیزی خود از آماده‌سازی طرحی برای هماهنگی سیاسی و امنیتی دو کشور سخن گفتند و تا آنجا پیش رفتند که طرح الحاق بحرین به عربستان مطرح گردیده (عباسی، ۱۳۹۶: ۹). این اقدامات نابخردانه با واکنش‌های شدید دیپلماتیک تهران روبه‌رو شد. از سوی دیگر، ایران بارها به وقایع بحرین اعتراض کرده و از رویکرد دوگانه کشورهای غربی در برخورد با موضوع بحرین انتقاد نموده است. مقامات بحرینی (با کمک حاکمان سعودی)، ادعا نمودند که به مبارزه با طرح مداخله پنهانی ایران در حمایت از مخالفان حکومت ادامه می‌دهد، آن‌ها این موضوع را به‌عنوان یک رویکرد تنش‌آفرین در دستور کار خود قرار داده و با افزایش اعتراضات داخلی، این اتهامات غیر مستند را نیز تشدید بخشیده و متوجه ایران می‌دانند. سران کشورهای عربستان و بحرین، در جدیدترین اعمال ضد انسانی خود به دستگیری و به شهادت رساندن (فرجی، ۱۳۹۶: ۱۵)

چندین تن و نیز دستگیری و زندانی تعدادی از شیعیان و مرتب‌ترین تجاری ایران از کشورهای بحرین، لبنان، افغانستان، عراق و... که در آن کشورها سکونت داشتند اقدام نموده‌اند و طبق معمول، مخالفان به اتهام جاسوسی برای ایران محکوم می‌شوند. این کشورها می‌کوشند با چنین رویکردهای هراس‌انگیز به نوعی موفقیت نسبی دست یابند و با وضع کردن مجازات‌های قضایی سخت همانند مجازات اعدام و حبس‌های طولانی‌مدت برای مخالفان به انتقام‌جویی علیه ایران دست یازند، حتی «حکومت عربستان دست مخالفانی را که به نشانه اعتراض علیه حکومت سعودی بالا رود را قطع می‌نماید» (استنسلی، ۱۳۹۳: ۱۵۵) و متأسفانه به دلیل ضعف شناختی در حوزه جرائم جاسوسی در حوزه کشورهای خلیج فارس، امکان دفاع مؤثر از دستگیرشدگان ممکن نبوده بنابراین، نویسنده مقاله با کمک شیوه توصیفی - تحلیلی و با رویکرد مقایسه‌ای، در پی پاسخ این پرسش اساسی است که: اولاً، راهبرد جمهوری اسلامی ایران در قبال اقدامات ایران هراسی سران عربستان سعودی و بحرین چه باید باشد؟ ثانیاً، شناخت حقوقی از قوانین بحرین و عربستان به چه میزان بوده و چه نقاط مشترک و اختلاف با قانون مجازات اسلامی ایران دارند؟ ثالثاً، عناصر قانونی جرم جاسوسی

در عربستان و بحرین به چه شکل است که افراد به راحتی متهم به جرم جاسوسی می‌شوند؟ تحقیق و پژوهش در خصوص احکام صادره از دادگاه‌های کشورهای عربستان بحرین و مجازات وضع شده برای چندین تن از افراد دستگیر شده با تابعیت‌های مختلف سعودی، ایرانی، افغانی و ... که توسط سرویس اطلاعاتی عربستان شناسایی و به منظور برخورد قضایی به وزارت عدل (دادگستری) سپرده شده‌اند، حاکی از آن است که امکان ارائه تحلیل مناسبی از احکام و مجازات‌های صادره وجود ندارد، زیرا کشور عربستان دارای قانون مدون خاصی در خصوص جرم جاسوسی نبوده (الجزلانی، ۱۴۳۵: ۴) و قضات در محاکم، بر اساس حکم شریعت اسلام (علی پور، ۱۳۹۶: ۱۱) حکم صادر می‌نمایند (و به نظر می‌رسد ادعای غیر مستند جاسوسی افراد برای ایران و ادامه خشونت‌های این رژیم علیه شهروندان انقلابی عربستان و بحرین، نوعی واکنش اعتراض آمیز در قبال سیاست‌های کشورمان به شمار می‌رود. لذا ضمن بررسی نظام حقوقی این جرم در کشورهای مورد مطالعه، به مقایسه آن‌ها پرداخته خواهد شد.

تبیین نگاه راهبردی فقه اسلامی به جاسوسی

با توجه به این که قوانین کیفری کشورهای مورد مطالعه، ریشه در فقه اسلامی دارند یا این که شریعت اسلامی به صورت مستقیم جزو منابع نظام قانون گذاری آنان است، ضرورت دارد به نوع نگاه فقه اسلامی به جرم جاسوسی پرداخته شود. از نظر اخلاقی تجسس در امور مردم امری مذموم است و به همین جهت نگاه اولیه در میان فقها به قبیح بودن این رفتار است (غامدی، ۱۴۴۰: ۱۸) با این وصف، در فقه اسلامی «نظارت و کنترل در منابع فقهی اسلامی، هم فضیلت و هم ضرورت است؛ لیکن نظارت بر امور دیگران همواره و همه جا صحیح و مشروع نیست». (احمدزاده، ۱۳۹۸: ۷)

در منابع فقهی از برخی نظارت‌ها به شدت منع شده است. یکی از موارد منع، تجسس و تفتیش اسرار مردم است (قرآن کریم، سوره حجرات، آیه ۱۲) فقهای عظام، جاسوسی را تعریف نکرده‌اند و در ابواب فقهی نیز بابتی را به این بحث اختصاص داده نداده‌اند و در کتب فقهی برای این منظور غالباً از تعبیر عین و عیون استفاده شده است. (جلالی، ۱۳۹۶: ۱) در همین راستا، تفکیک میان موارد مشروع و غیر مشروع این عمل ضروری است. با توجه به نوشتگان فقهای اسلام، نظارت بر فعالیت دیگران را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود: اول

«کسب خبر در امور فردی و شخصی. دوم، کسب خبر در امور جامعه و اجتماع و سوم، کسب خبر از امور دشمنان؛ در امور خصوصی افراد به حکم عقل و صریح آیه «ولاتجسسوا» (قرآن کریم، سوره حجرات، آیه ۱۲) و بیان روایات متعدد، (البخاری، بی تا: ۶۳۴۵) و (مسلم، بی تا: ۲۵۶۳) جایز نیست.» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۳۲۵). تجسس در امور جامعه که بهتر است آن را «بازرسی» و «نظارت» نام‌گذاری نماییم، بنا بر دلیل عقلی و برخی روایات، جایز و در برخی شرایط واجب است. (اترک، ۱۳۹۰: ۱۵۱) «برخی دیگر جاسوسی را به دو قسم تقسیم نموده‌اند: اول، جاسوسی مجاز و مشروع همچون جاسوسی از دشمن و دوم جاسوسی قابل سرزنش و ممنوع همچون جاسوسی و انتقال اخبار مسلمانان به دشمنان» (وزارت الأوقاف، ۱۴۰۴: ۱۶۶). از طرف دیگر «اطلاع از وضعیت اجتماع، مطالبات شهروندان و ایجاد عدالت از ضروری‌ترین و مهم‌ترین وظایف نظام است و تا حد زیادی دستیابی به آن به‌گزینه کارگزاران و مسئولان و حکومتی متخصص، متعهد و مؤمن و وابسته می‌باشد و این امر نیازمند بررسی سازمان‌های نظارتی کشور است. در مورد امور دشمنان کشور و جمع‌آوری اطلاعات از آنان به حکم عقل و شرع جایز است؛ زیرا باعث ارتقای امنیت جامعه مسلمین می‌گردد آیه چهارم سوره منافقون، سیره پیامبر (ص) و حضرت علی (ع) بر جواز این امر دلالت دارد.» (اترک، ۱۳۹۰: ۲)

بنابراین اصل اولی حرمت تجسس است؛ (علوی، ۱۳۹۷: ۱۵۳) مگر در موارد خاص که طبق قانون و شرع (حکم ثانوی) معین و استثنا شود (منصور، ۱۳۹۹: ۴۰). علمای بزرگ فقه شیعه جاسوسی را تعریف نکرده‌اند، (صالحی، ۱۳۹۷: ۷۷-۹۸) برخی فقها همچون آیت‌الله مشکینی به مطلب تجسس اشاره‌ای داشته‌اند که در مسأله تجسس مصطلح شرعی یا متشرعی خاص وجود ندارد (مشکینی، ۱۳۸۶: ۱۲۸) این امر شاید به سبب واضح بودن معنای جاسوسی از منظر آنان بوده باشد (ساریخانی، ۱۳۷۸-۳ و ۲۷۵) حتی در ابواب فقهی نیز بایی را به این بحث اختصاص نداده‌اند، اما در جاهای مختلف به‌طور پراکنده و گذرا از جاسوسی سخن به میان آورده‌اند همچنین در کتب حقوقی نیز جاسوسی تعریف نشده که به مصادیق آن اشاره شده است. (مجیدی، ۱۳۹۵: ۵) در کتب فقهی اصل اولی در تجسس حرمت است و

کسی حق جاسوسی ندارد (البکری، ۱۴۱۸: ۲۰۹) لیکن اصل ثانوی، جواز تجسس است البته نه برای هر فردی بلکه برای افراد خاص و در شرایط خاص و صرفاً برای حفظ امنیت عمومی و رعایت مصالح امنیتی (الخراعی، ۱۳۹۵: ۱۵۷)

اصل ثانوی همچون استثنائی از اصل اولی است و در هر جا که دلیل بر آن وجود داشت، باید آن را پذیرفت و در سایر موارد باید به اصل اولی که حرمت است رجوع شود؛ بنابراین اصل ثانوی در این مسئله، همانند باب تزاحم است که اگر مسئله اهمی وجود داشت و با حکم حرمت تجسس، تزاحم داشت، مقدم خواهد بود. جاسوسی از مسلمانان به نفع دشمنان، عملی است که منافع مسلمانان و کشورهایشان را در معرض آسیب و خطر قرار می‌دهد و نوعی جرم علیه افراد و گروه‌های صالح انجام می‌شود. جاسوسی که اطلاعات و اخبار را به دشمنان تحویل می‌دهد، به دلیل فسادی که ناشی از اقدامات وی است، سزاوار مجازات خواهد بود (هانی رفیق، ۱۴۳۰: ۸۳) در فقه اهل سنت در مورد مجازات جاسوسی سه نظر متفاوت مطرح شده است. نظر اول این است که اگر شخص مسلمان برای دشمنان جاسوسی نماید، کشته خواهد شد که این نظر مطابق دیدگاه مالک بن انس و احمد بن حنبل و بعضی دیگر از اصحاب او می‌باشد. (ابن القیم، ۱۹۸۳: ۱۸۹؛ الذهبی، بی تا: ۶۷؛ العینی، بی تا:

۱. جاء فی إعانة الطالبین علی حل ألقاظ فتح المعین: (4/ 209) لیس بواجب علی أحد أن یبحث عن المنکرات المستورة، حتی ینکرها إذا رأها، بل ذلک محرم؛ لقوله تعالی: «ولا تجسسوا» ولقول النبی: «من یتبع عورة أخیه یتبع الله عورته»، وإنما الواجب هو الأمر بالمعروف عندما تری التارکین له فی حال ترکهم، والینکار للمنکر کذلک، فإننا رأینا کثیراً من الناس یغلطون فیها. روایت دیگر مثل «یا معشر من أسلم بلسانه و لم یسلم بقلبه، لا تتبعوا عثرات المسلمین؛ فإنه من تتبع عثرات المسلمین تتبع الله عثرته و من تتبع الله عثرته یفضحه؛ ای گروهی که با زبان مسلمان شده‌اید، اما دل شما اسلام را نپذیرفته است، لغزش‌های مؤمنین را جستجو نکنید؛ زیرا کسی که به دنبال لغزش‌های برادر مؤمنش باشد، خداوند تعالی گناهان او را پیگیری می‌کند و هر کس که خداوند گناهانش را پیگیری کند، او را مفتضح و رسوا می‌سازد؛ هرچند در داخل خانه‌اش باشد. (کلینی، ۱۳۷۵: ۳۵۵) در حدیثی از رسول خدا (ص) که بیان فرمود: «ایاکم و الظن؛ فإن الظن أكذب الحديث، و لا تحسسوا، و لا تجسسوا؛ از گمان (بد) پرهیزید، زیرا گمان (بد) دروغ‌ترین سخن است و تحسس و تجسس نکنید. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۶: ۶۲) در حدیث دیگری از همان حضرت چنین می‌خوانیم: «لا تحاسدوا و لا تناجسوا و لا تباعضوا و لا تدابروا و لا یبع بعضکم علی بیع بعض و کونوا عباد الله إخواناً؛ نسبت به یکدیگر حسد نوزید و بغض و کینه نداشته باشید و در کار دیگران تحسس و تجسس نکنید و مردم را (باکارهای مختلف خود) از خود نرانید و بندگان خدا و برادران دینی باشید.» از این حدیث به‌خوبی به دست می‌آید که تجسس همانند حسد و کینه و نفرت، سبب دوری مردم از یکدیگر و ازهم‌پاشیده شدن اجتماع است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷: ۱۱)

۲۹۷؛ قرطبی، ۱۳۶۲: ۵۳) نظر دوم اینکه در صورتی که با تکرار عمل جاسوسی آن را حرفه و شغل خود قرار داده و به این کار عادت کند مجازات او کشتن است. (سیاح، ۱۳۹۵: ۲؛ العسقلانی، ۱۴۲۳: ۳۶۲؛ الذهبی، ۱۴۱۳: ۳۵۹) و نظر سوم مجازات مسلمانانی که برای کفار و دشمنان جاسوسی می‌کند کشتن نیست، بلکه تعزیر است و این بستگی به نظر امام دارد که آیا به او شلاق بزند یا حبس کند. طرفداران این دیدگاه شافعی و حنفی و ظاهر مذهب احمد بن حنبل و بعضی از مالکیه و اوزاعی و ابن قییم جوزیه می‌باشند. (السرخسی، ۱۴۱۷: ۲۲۹؛ قرطبی، ۱۳۶۲: ۳۹۹؛ الشافعی، ۱۴۲۲: ۴۴۹) بنابراین از نظر فقهی و احکام شریعت اسلام اصل اولی حرمت و اصل ثانوی مجاز بودن آن با رعایت شرایط حفظ امنیت عمومی و رعایت مصالح امنیتی است.

بررسی مفهوم جرم جاسوسی در حقوق کیفری کشور ایران

قانون‌گذار در قوانین کیفری ایران همچون قوانین سایر کشورها، بدون آنکه تعریف مشخصی از آن ارائه نماید در مواد متعددی به بیان مصادیق جرم جاسوسی اقدام نموده که با توجه به اینکه موضوع مقاله کشورهای عربستان و بحرین می‌باشد به شکل مختصر به موضوع ایران اشاره خواهد شد، در ماده ۱۵۰۱ قانون مجازات اسلامی (منصور، ۱۳۹۹: ۲۴۷-۲۵۱) قانون‌گذار به عبارت کلی «متضمن نوعی جاسوسی باشد» بسنده کرده است و به‌طور دقیق تعریف آن را مشخص نکرده است.^۲ همچنین در جمله مذکور، منظور از سیاست داخلی یا خارجی نیز در قانون بیان نشده که چه تصمیم یا چه سندی را می‌توان راجع به سیاست داخلی یا خارجی دانست و این خود محل تفسیر است. همچنین در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح^۳ و در قانون جرائم رایانه‌ای مفهوم جرم جاسوسی نیز تعریف نشده است^۱ که

۱. ماده ۵۰۱- «هرکس نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور را عالماً و عامداً در اختیار افرادی که صلاحیت دسترسی به آن را ندارند، قرار دهد، یا از مفاد آن مطلع کند به نحوی که متضمن نوعی جاسوسی باشد، نظر به کیفیات و مراتب جرم به یک تا ۱۰ سال حبس محکوم می‌شود.»

۲. ر-ک قانون مجازات اسلامی، ماده ۵۰۱

۳. ماده ۲۴ - افراد زیر جاسوس محسوب و به مجازات‌های ذیل محکوم می‌شوند: الف - هر نظامی که اسناد یا اطلاعات یا اشیای دارای ارزش اطلاعاتی را در اختیار دشمن یا بیگانه قرار دهد و این امر برای عملیات نظامی یا نسبت به امنیت تأسیسات، استحکامات، پایگاه‌ها، کارخانه‌ها، انبارهای دائمی یا موقتی

تعیین موضوع این جرم و تحلیل ارکان مادی و ذهنی آن با ابهاماتی روبرو است. قانون‌گذار، جرم جاسوسی رایانه‌ای را نیز تعریف نکرده است و صرفاً تفاوت را بین این عمل و دسترسی غیرمجاز در نوع داده‌ای که فرد به آن دسترسی می‌یابد و سری بودن یا نبودن آن تبیین نموده است. به نظر می‌رسد همان‌گونه که تمایز جاسوسی از دیگر اشکال جمع‌آوری اطلاعات و دسترسی غیرمجاز، ترکیبی از قصد، نوع اطلاعات جمع شده و انگیزه فرد باشد و شاید مناسب بود قانون‌گذار از عنوان «لطمات علیه منافع اساسی ملت»^۲ استفاده می‌کرد تا جرم انگاری جرائم جاسوسی و خیانت به کشور را به شکل قابل ملاحظه‌ای توسعه می‌داد و فقط شامل موضوعات امنیتی نمی‌شد. همچنین در ماده ۲۴ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح قانون‌گذار به صراحت از لفظ جاسوس استفاده کرده و بیان داشته که اعمال زیر جاسوسی تلقی می‌گردد: «افراد زیر جاسوس و به مجازات‌های زیر محکوم می‌شوند»، ضمن اینکه در ارتباط با جاسوسی و خیانت به وطن علاوه بر ماده ۲۴، در ماده ۳۲۱ و ماده ۴۲۶ قانون جرائم نیروهای مسلح نیز احکامی پیش‌بینی شده است که به جهت تداخل مفهومی یا مصداقی دو جرم بهتر است احکام مواد یادشده در مجموع مورد بررسی قرار

تسلیحاتی، توقفگاههای موقت، ساختمان‌های نظامی، کشتی‌ها، هواپیماها یا وسایل نقلیه زمینی نظامی یا امنیت تأسیسات دفاعی کشور مضر باشد به مجازات محارب محکوم خواهد و مواد دیگر

۱. قانون جرائم رایانه‌ای دارای ۵۴ ماده دارد که مفهوم جاسوسی تعریف نشده است.

۲. همچون ماده ۱-۶۱۰ فرانسه

۳. ماده ۲۱ - نظامیانی که مرتکب جرائم زیر شوند چنانچه ارتکاب جرم آنان به منظور براندازی نظام و همکاری با دشمن باشد به مجازات محارب و در غیر این صورت به سه تا پانزده سال حبس تعزیری محکوم می‌گردند: الف - هر نظامی که افراد تحت فرماندهی خود یا پایگاه یا محلی که حفاظت آن به عهده او سپرده شده یا تأسیسات و تجهیزات و سازو برگ نظامی یا نقشه‌ها و اسناد و اسرار نظامی و نظایر آنها را به دشمن تسلیم یا افشاء نماید. ب - هر نظامی که برای انجام مقاصد دشمن با او تبانی کند. ج - هر نظامی که برای دولت در حال جنگ با ایران یا برای گروه‌ها یا دستجات محارب و مفسد جمع‌آوری نیرو یا کمک نماید یا سایر افراد را به الحاق به دشمنان یا محاربان و مفسدان اغوا و تشویق کند یا عملاً و سائل الحاق آنان را فراهم آورد.

۴. ماده ۲۶ - هر نظامی که اسناد و مدارک، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات طبقه‌بندی شده را در اختیار افرادی که صلاحیت اطلاع نسبت به آنها را ندارند، قرار دهد یا به هر نحو آنان را از مفاد آن مطلع سازد به ترتیب ذیل محکوم می‌شود: الف - هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان به‌کلی سری داشته به حبس از سه تا پانزده سال. ب - هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان سری داشته باشد به حبس از دو تا ده سال. ج - هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان خیلی محرمانه داشته باشد به حبس از سه ماه تا یک سال و...

گیرند» (رحمدل، ۱۳۹۴: ۲۳) زیرا «جرائم موضوع مذکور می‌توانند هم ناظر به جاسوسی باشند و هم ناظر به خیانت به وطن. به نظر می‌رسد جرم موضوع بنده ماده ۲۴ ناظر به جاسوسی و جرائم موضوع بنده‌های الف ماده ۲۱ و سایر بنده‌های ماده ۲۴۱ و جرم موضوع ماده ۲۶ ناظر به خیانت به وطن باشد. در ارتباط با جرائم مربوط به خیانت به وطن در مواد مزبور نکات زیر قابل بحث است که الف قانون‌گذار به‌عنوان مرتکب جرم در همه موارد مزبور از کلمه «نظامی» نام برده است.

به نظر می‌رسد با توجه به تداخل مفهومی بهتر است در اختیار قرار دادن یا تسلیم کردن (اطلاعات) را ناظر به تسلیم کردن فیزیکی بدانیم. در هر دو صورت عمل مرتکب عبارت است از فعل مادی مثبت و ترک فعل عنصر مادی» (رحمدل، ۱۳۹۴: ۲۳) که در اختیار قرار دادن یا تسلیم کردن ممکن است به‌صورت باواسطه یا بی‌واسطه باشد و ممکن است «باواسطه انسانی یا حیوانی باشد و ممکن است با استفاده از وسایل الکترونیکی مانند پست

۱. ماده ۲۴ - افراد زیر جاسوس محسوب و به مجازات‌های ذیل محکوم می‌شوند: الف - هر نظامی که اسناد یا اطلاعات یا اشیای دارای ارزش اطلاعاتی را در اختیار دشمن و یا بیگانه قرار دهد و این امر برای عملیات نظامی یا نسبت به امنیت تأسیسات، استحکامات، پایگاه‌ها، کارخانه‌ها، انبارهای دائمی یا موقتی تسلیحاتی، توقفگاه‌های موقت، ساختمان‌های نظامی، کشتی‌ها، هواپیماها یا وسایل نقلیه زمینی نظامی یا امنیت تأسیسات دفاعی کشور مضر باشد به مجازات محارب محکوم خواهد شد. ب - هر نظامی که اسناد یا اطلاعات برای دشمن یا بیگانگان تحصیل کرده، به هر دلیلی موفق به تسلیم آن نشود به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد. ج - هر نظامی که اسرار نظامی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و یا صنعتی مربوط به نیروهای مسلح را به دشمنان داخلی یا خارجی یا بیگانگان یا منابع آنان تسلیم و یا آنان را از مفاد آن آگاه سازد به مجازات محارب محکوم خواهد شد. د - هر نظامی که برای به دست آوردن اسناد یا اطلاعات طبقه‌بندی شده، به نفع دشمن و یا بیگانه به محل نگهداری اسناد یا اطلاعات داخل شود، چنانچه به موجب قوانین دیگر مستوجب مجازات شدیدتری نباشد به حبس از دو تا ده سال محکوم می‌گردد. تبصره - هر نظامی که عالماً و عامداً فقط به‌صورت غیرمجاز به محل مذکور وارد شود به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می‌گردد. ه - هر بیگانه که برای کسب اطلاعات به نفع دشمن به پایگاه‌ها، کارخانجات، انبارهای تسلیحاتی، اردوگاه‌های نظامی، یگانهای نیروهای مسلح، توقفگاه‌های موقتی نظامی، ساختمان‌های دفاعی نظامی و وسایط نقلیه زمینی، هوایی و دریایی وارد شده یا به محل‌های نگهداری اسناد یا اطلاعات داخل شود به اعدام و در غیر این صورت به حبس از یک تا ده سال محکوم می‌گردد. تبصره ۱ - هرکس در جرائم جاسوسی با نظامیان مشارکت نماید به تبع مجرمین اصلی نظامی در دادگاه‌های نظامی محاکمه و به همان مجازاتی که برای نظامیان مقرر است محکوم می‌شود. تبصره ۲ - معاونت در امر جاسوسی و یا مخفی نمودن و پناه دادن به جاسوس جرم محسوب و مرتکب به تبع مجرمین اصلی نظامی در دادگاه‌های نظامی محاکمه و در مواردی که مجازات جاسوس مجازات محارب و یا اعدام است به حبس از سه سال تا پانزده سال محکوم می‌شود.

الکترونیکی یا فاکس باشد. در فرض اخیر می‌توان گفت که هم از مفاد آن‌ها آگاه کرده و یا آن‌ها را هم افشا کرده و هم در اختیار دیگری قرار داده است.» (رحمدل، ۱۳۹۴: ۲۳)

بررسی مفهوم جرم جاسوسی در قوانین کیفری کشور عربستان سعودی:

در خصوص جرائم جاسوسی در کشور عربستان می‌توان به "نظام هیئة المركز الوطني للوثائق والمحفوظات السعودی (مرکز ملی اسناد و مدارک و بایگانی عربستان، ۱۳۹۹/۷/۱) اشاره نمود که بر اساس جرائم علیه امنیت کشور عربستان و در چند ماده تهیه گردیده است که دو ماده آن (ماده ۴ و ۵) به موضوع جاسوسی اشاره دارد. ماده ۴ بیرون بردن اسناد سری از نهادهای حکومتی یا تبادل آن‌ها به هر وسیله ممنوع است. نگاه داشتن این مدارک و اسناد در غیر از مکان‌های تخصص یافته برای این کار همچنین چاپ و کپی برداری از آن‌ها یا تهیه تصویر از آن‌ها خارج از نهادهای دولتی مگر با رعایت ضوابط مرکز ملی اسناد و مدارک ممنوع است؛ و ماده ۵ با رعایت عدم اخلال در هر مجازات سخت‌تر دیگر که در این نظام مجازات‌ها مقرر شده، حداکثر ۲۰ سال زندان یا جریمه نقدی حداکثر یک میلیون ریال (ریال سعودی) یا هر دو باهم برای افرادی که جنایات‌های ذیل را مرتکب شوند در نظر گرفته شده است: نشر اسناد یا اطلاعات سری یا افشای آن‌ها، ورود یا شروع به ورود به هر مکان غیرمجاز با قصد دستیابی به اسناد یا اطلاعات سری، دستیابی به هر وسیله غیرقانونی به اسناد یا اطلاعات سری، دستیابی یا علم به اسناد و اطلاعات رسمی (به حکم موقعیت شغلی) و سپس افشا یا

۱. ماده ۴: بیرون بردن اسناد سری از نهادهای حکومتی یا تبادل آن‌ها به هر وسیله ممنوع است. نگاه داشتن این مدارک و اسناد در غیر از مکان‌های تخصص یافته برای این کار همچنین چاپ و کپی برداری از آن‌ها یا تهیه تصویر از آن‌ها خارج از نهادهای دولتی مگر با رعایت ضوابط مرکز ملی اسناد و مدارک ممنوع است. ماده ۵: با رعایت عدم اخلال در هر مجازات سخت‌تر دیگر که در این نظام مجازات‌ها مقرر شده، حداکثر ۲۰ سال زندان یا جریمه نقدی حداکثر یک میلیون ریال یا هر دو باهم برای افرادی که جنایات‌های ذیل را مرتکب شوند در نظر گرفته شده: ۱- نشر اسناد یا اطلاعات سری یا افشای آن‌ها، ۲- ورود یا شروع به ورود به هر مکان غیرمجاز با قصد دستیابی به اسناد یا اطلاعات سری، ۳- دستیابی به هر وسیله غیرقانونی به اسناد یا اطلاعات سری، ۴- دستیابی یا علم به اسناد و اطلاعات رسمی (به حکم موقعیت شغلی) و سپس افشا یا اعلان آن یا نشر آن بدون دلیل قانونی تصریح شده، ۵- اتلاف عمدی اسناد سری یا سوءاستفاده از آن‌ها درحالی که می‌داند این اسناد متعلق به امنیت کشور یا منافع عامه‌اند و قصد از این عمل ضرر رساندن به مرکزیت نظامی یا سیاسی یا دیپلماتیک یا اقتصادی یا اجتماعی کشور باشد ۶- اخلال در پاسداری از سری بودن اطلاعات و اسناد

اعلان آن یا نشر آن بدون دلیل قانونی تصریح شده، اتلاف عمدی اسناد سری یا سوءاستفاده از آن‌ها درحالی که می‌داند این اسناد متعلق به امنیت کشور یا منافع عامه‌اند و قصد از این عمل ضرر رساندن به مرکزیت نظامی یا سیاسی یا دیپلماتی یا اقتصادی یا اجتماعی کشور باشد و همچنین اخلال در پاسداری از سری بودن اطلاعات و اسناد و اتهام "خیانت"، از جمله ملاقات با "مأموران اطلاعاتی" ایران و ارائه اطلاعات نظامی محرمانه و اطلاعات پیشین در مورد جوامع شیعه در مکه، مدینه و استان شرقی عربستان است (تارنما دیده بان حقوق بشر، ۱۴۰۰/۰۸/۱۲)

۲۶۳

تأملی راهبردی بر
مفهوم جرم
جاسوسی در حقوق
عربستان، بحرین و
ایران در پرتو بهار
عربی

بررسی‌های به عمل آمده از صدور احکام صادره برای ۳۲ نفر از متهمین جاسوسی که در کشور عربستان دستگیر شده‌اند و وزارت عدل (دادگستری) عربستان برای آنان حکم صادر نمود و دادنامه آن را در فضای مجازی منتشر، لیکن به دلایل امنیتی از سایت برداشته شد که حدوداً ۳۳۶ صفحه می‌باشد که می‌توان نوع برخورد عربستان با جاسوسان را متوجه شد عربستان در سال ۲۰۱۹ تعداد ۳۲ نفر را به اتهام جاسوسی برای ایران دستگیر نمود که از بین آنان ۲۳ نفر را به مجازات اعدام و ۷ نفر را به حبس در قالب مجازات تعزیری محکوم نمود. این متهمین برخی علاوه بر اتهامات امنیتی بر مجازات‌های دیگری همچون مجازات مبارزه با قانون پول‌شویی، قانون اسلحه و مهمات، قانون امنیت مرزها، قانون اسناد سفر و... نیز محکوم شده بودند. مواردی که به اعدام محکوم شده‌اند، بر اساس اتهام به خیانت بزرگ (خیانۃ العظمی) رأی تعزیری به قتل یا اعدام صادر شده است و این بخش از رأی خود را مستند به برخی آیات و احادیث و مبانی مجازات‌های تعزیری کرده‌اند. گروهی و دسته‌جمعی بودن جرائم، تبانی برای ارتکاب آن‌ها، جایگاه شغلی فرد، تعداد اطلاعاتی که منتقل کرده، اهمیت اطلاعات انتقال داده شده، ارتباط اطلاعات ارسالی با امنیت کلان جامعه، قابلیت و پتانسیل ضرری که در اثر انتقال این اطلاعات می‌تواند ایجاد شود، علم مرتکب به متخاصم بودن کشور مقابل، همراه داشتن اسلحه و مواد منفجره عواملی بوده‌اند که در میزان مجازات اثرگذار بوده است و درعین حال از برخی اتهامات نیز تبرئه شده‌اند؛ بررسی سوابق متهمین در اینترنت و سایت‌های عربستان، نشان می‌دهد نظام قضایی عربستان در سال ۲۰۱۹ تعداد ۳۷ نفر از متهمین جاسوسی به نفع ایران را اعدام نمود که متن آن جهت مستند نمودن نوع برخورد آنان با جواسیس نشان می‌دهد که عمده مجازات آنان بر اساس اتهاماتی از جمله

تروریسم و یا تهدید علیه امنیت دولت صورت گرفته است. در مصاحبه‌ای که نگارنده با یکی از زندانیان زندان عربستان که آزاد شده است صورت گرفت وی گفت: عربستان دارای قانونی مدونی برای جرم جاسوسی که مدنظر است نبوده و تنها قانون مدونی که در این زمینه وجود دارد قانونی به نام «نظام مکافحه جرائم المعلوماتية السعودية» قانون مبارزه با جرائم اطلاعاتی عربستان (مجموعه الأنظمة السعودية، ۱۳/۰۸/۱۴۰۰) به شماره ۷۹ و در تاریخ ۱۴۲۸/۰۳/۰۸ هجری قمری به تصویب شورای وزیران عربستان رسانده است که شامل جاسوسی امنیتی نمی‌شود و بیشتر به جاسوسی رایانه‌ای یا جاسوسی زوجین از یکدیگر پرداخته ۱ و جرائم نقدی حداقل ۵۰۰ هزار ریال عربستان و حبس حداقل یک الی ۵ سال که بسته به شدت بزه، افزایش یا کاهش می‌یابد. آنچه حائز اهمیت است که با توجه به ارتباطات گسترده‌ای که داشته‌ام و قریب به ۲۰ سال در آنجا بودن هیچ‌گاه مطلبی راجع به جاسوسی وابستگان دیگر کشورها در عربستان نشنیدم مگر آنکه به نوعی افرادی که با سیاست‌های دولت عربستان در تعارض بودند را به جاسوسی برای ایران متهم می‌کردند و آنان را از کشور اخراج می‌کردند مثلاً در ده سال گذشته بیش از ۵۰ هزار نفر لبنانی مقیم عربستان را به بهانه‌های واهی من جمله جاسوسی برای ایران و یا مأمور حزب‌الله لبنان پس از ضبط و مصادره اموالشان از عربستان اخراج نموده‌اند، آنچه حائز اهمیت است که بدانیم این جمعیت عمدتاً از شیعیان بوده‌اند؛ یعنی در کنار باقی موارد عربستان حتی به مقوله جاسوسی نگاه ایدئولوژیک دارد. (مصاحبه با خوشنویس، ۱۰/۵/۱۳۹۹) با توجه به این که در کشور عربستان

۱. استراق سمع آنچه از طریق شبکه اطلاعات یا یکی از رایانه‌ها ارسال می‌شود - بدون توجیه قانونی معتبر - یا برداشتن آن یا ره‌گیری آن، ۲. ورود غیرقانونی برای تهدید یا اخاذی شخص. وادار کردن وی به انجام عملی یا خودداری از آن، حتی اگر انجام یا خودداری از این عمل مشروع باشد. ۳. دسترسی غیرمجاز به یک وب‌سایت، یا ورود به وب‌سایت برای تغییر طراحی این سایت، یا تخریب یا تغییر آن، یا مشغول نمودن آدرس آن. ۴. نقض زندگی خصوصی در اثر سو استفاده از تلفن‌های همراه دوربین‌دار یا موارد مشابه. ۵. بدنام کردن دیگران و آسیب رساندن به آن‌ها از طریق فن‌آوری‌های مختلف اطلاعاتی، ورود غیرقانونی از طریق شبکه‌های اطلاعاتی یا رایانه جهت به دست آوردن اطلاعاتی که بر امنیت داخلی و خارجی دولت عربستان یا اقتصادی ملی تأثیر بگذارد با مجازات حبس به مدت ده سال و یا جریمه روبرو است. در واقع تعیین مجازات و جرم دانستن جاسوسی در سیستم قضایی این کشور برای دستیابی به: ۱. کمک به دستیابی به امنیت اطلاعات، ۲. حفظ حقوق ناشی از استفاده مشروع از رایانه‌ها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی، ۳. حمایت از منافع عمومی، اخلاق و اخلاق عمومی، ۴. حمایت از اقتصاد ملی.

قانون مشخصی برای جرم جاسوسی جرم انگاری نشده است؛ سیستم قانون گذاری و رسیدگی به اتهامات بر اساس حکم شریعت صورت می گیرد و صرفاً در دادگاه نظامی (السیعی، ۲۰۱۷: ۱۴) و به نوعی قاضی از باب تعزیر حکم صادر خواهد کرد. (هانی رفیق، ۱۴۳۰: ۱۰۲) و آنچه از بررسی قوانین جرم جاسوسی در کشور عربستان به دست آمد اینکه کشور عربستان بر اساس شریعت اسلام حکم صادر می کند.

چون قانونی مشخص و مدونی در این خصوص وجود ندارد (الجزلانی، ۱۴۳۵: ۴) و نمی توان به درستی تحلیلی دقیق و مقایسه ای از نحوه برخورد کشور ارائه نمود لکن تلاش شد طی بررسی قوانین جزائی عربستان و قوانین موجود در وزارت عدلیه عربستان، روزنامه های موجود و همچنین مصاحبه با وکلا و مشاورین حقوقی عربستان و همچنین مصاحبه با برخی افرادی که در کشور عربستان به جرم جاسوسی محکوم شده بودند بتوان تحلیل مناسبی از وضعیت قانونی کشور عربستان به دست آورد. در کشور عربستان به دلیل اینکه قانون مدونی وجود ندارد قضات بر اساس نظر شخصی و بر اساس محتویات پرونده نوع جرم، نوع اطلاعات ردوبدل شده و تابعیت افراد تصمیم گیری می کنند لذا تعریف حقوقی از مجازات جرم جاسوسی در سیستم قضایی آنان وجود ندارد. در مواد پراکنده ای که در رکن قانونی این جرم در نظام حقوقی عربستان مورداشاره قرار گرفت رکن مادی این جرم در ماده ۴ را این گونه می توان تحلیل کرد؛ در بررسی ارکان مادی جرم باید رفتار مرتکب، موضوع جرم و وسیله ارتکاب جرم مورد بررسی قرار گیرد. در این ماده بیرون بردن اسناد سری، نگه داشتن مدارک و اسناد در غیر مکان های تخصیص یافته چاپ و کپی برداری از آنان خارج از نهادهای دولتی از عناصر مادی این ماده محسوب می گردد، در این ماده فعل مرتکب مثبت است یعنی بیرون بردن اسناد سری از نهاد حکومتی یا تبادل آن به هر وسیله ممنوع اعلام شده و در قانون مذکور جملگی مرتکب با ابهام عملی که مقنن آن را جرم دانسته است اقدام به آن عمل مجرمانه می نماید. در این ماده اشاره ای به دریافت پول یا منفعت برای کشور بیگانه یا دشمن همچون کشورهای دیگر نشده است و صرفاً به یک سری الزامات و دستورالعمل هایی که برای حفظ اسرار و اسناد سری می شود اشاره شده است به نظر می رسد کشور عربستان جرم جاسوسی را در قالب جرم علیه امنیت ملی قلمداد می نماید و مجازات آن در حوزه جرم جاسوسی بیشتر به خیانت علیه کشور مطرح می گردد. در ماده ۵، مقنن سعودی،

مجازات‌ها را برای کسانی که به افشای اطلاعات، ورود غیرمجاز به اماکن ممنوعه، انتشار هرگونه اسناد سری و دستیابی به اطلاعات سری و اتلاف عمدی اسناد و سوءاستفاده از آن‌ها اشاره نموده است و برای آن مجازات حداکثر ۲۰ سال حبس یا جریمه نقدی حداکثر ۱ میلیون ریال یا هر دو در نظر گرفته است. مقنن نشر اسناد یا اطلاعات سری یا افشاء آن، ورود یا شروع به ورود به هر مکانی غیرمجاز باهدف دستیابی به اسناد یا اطلاعات سری، دستیابی به هر وسیله غیرقانونی به اسناد یا اطلاعاتی سری، دستیابی یا علم به اسناد و اطلاعات سری (به حکم موقعیت شغلی) و سپس افشاء یا اعلام آن یا نشر آن بدون دلیل قانونی تصریح شده اتلاف عمدی اسناد سری یا سوءاستفاده از آن‌ها درحالی که می‌داند این اسناد متعلق به امنیت کشور یا منافع عامدانه و قصد از این عمل ضرر رساندن به مرکزیت نظامی یا سیاسی یا دیپلماتیک یا اقتصادی یا اجتماعی کشور باشد و همچنین اخلال در پاسداری از سری بودن اطلاعات و اسناد را مشمول مجازات حداکثر ۲۰ سال حبس یا جریمه نقدی یک میلیون ریال و یا هر دو باهم مجازات خواهند شد. در این ماده رفتار مرتکب در صورت ارتکاب جرائم فوق عنوان گردید و موضوع جرم که هرگونه دسترسی به اطلاعات و اخبار و افشاء اطلاعات و ... باشد و همچنین به هر وسیله‌ای که باشد جرم انگاری صورت گرفته است.

در این ماده اشاره‌ای به جاسوسی برای کشور بیگانه یا دریافت وجه نقد یا منفعت دیگر یا منفعت وعده داده شده که در کشورهای دیگر مورد بحث قرار گرفت دیده نمی‌شود به نظر می‌رسد حکم اعدام در عربستان برای جرم جاسوسی بر اساس حکم شریعت اسلام و از جمله مجازات‌های تعزیری است که صادر می‌شود و به مرز اعدام تعزیری یا زندانی طولانی مدت هم می‌رسد. (هانی رفیق، ۱۴۳۰:۱۰۲) لیکن حبس ابد در مجازات‌های عربستان (نظام عقوبات نشر الوثائق والمعلومات السریة وإفشاءها) دیده نمی‌شود. (تارنما هیئة الخبرا المجلس الوزراء، ۱۳۹۹/۰۸/۰۱)

بررسی مفهوم جرم جاسوسی در قوانین کیفری کشور بحرین

قانون مجازات کشور بحرین در سال ۱۹۷۶ به نام "القانون الجنائی البحرینی" تصویب و اصلاحات آن را در سال ۲۰۰۵ انجام گرفته و جرم انگاری لازم برای مرتکبین جرم جاسوسی

و همکاری با بیگانگان را در مواد (۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۳۶، ۱۲۵) انجام داده است. (تارنما یونیدپ (۱۳/۰۸/۱۴۰۰). قانون جزائی کشور بحرین همچون سایر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس جرم جاسوسی را تعریف نکرده است و صرفاً به مصادیق آن پرداخته است. جرائمی که مقنن بحرین برای جرم جاسوسی در نظر گرفته حکم اعدام، حبس ابد، حبس ۵ سال و حداکثر ۱۰ سال و جریمه نقدی حداقل ۱۰۰ دینار و حداکثر ۱۰۰۰ دینار با اقل حبس در نظر گرفته است. جرائم در نظر گرفته شده برای جرم جاسوسی یا اقدام علیه امنیت ملی اگر در زمان جنگ صورت گرفته باشد قانون‌گذار عوامل مجازات

۱. ماده ۱۱۶: يعاقب بالإعدام من سهل للعدو دخول إقليم الدولة أو سلمه مدناً أو حصوناً أو منشآت أو مواقع أو موانئ أو مخازن أو مصانع أو سفناً أو طائرات أو وسائل مواصلات أو أسلحة أو ذخائر أو مهمات حربية أو مؤنناً أو أغذية أو غير ذلك مما أعد للدفاع أو مما يستعمل في ذلك أو خدمته بأن نقل إليه أخباراً أو كان له مرشداً

ماده ۱۱۷: يعاقب بالسجن المؤبد أو المؤقت من أعان العدو عمداً بأيء وسيلة أخرى لم تذكر في المواد السابقة. ويعاقب بالسجن مدة لا تزيد على عشر سنوات من أدى لقوات العدو خدمة ما، للحصول على منفعة أو فائدة أو وعد بها لنفسه أو لشخص عينه لذلك سواء كان ذلك بطريق مباشر أو غير مباشر وسواء كانت المنفعة أو الفائدة مادية أو غير مادية.

ماده ۱۲۱: يعاقب بالإعدام من سعى لدى دولة أجنبية معادية أو تخاير معها أو مع أحد ممن يعملون لمصلحتها لمعاونتها في عملياتها الحربية أو للإضرار بالعمليات الحربية لدولة البحرين.

ماده ۱۲۲: يعاقب بالإعدام من سعى لدى دولة أجنبية أو تخاير معها أو مع أحد ممن يعملون لمصلحتها للقيام بأعمال عداوية ضد دولة البحرين.

ماده ۱۲۳: يعاقب بالسجن مدة لا تزيد على خمس سنين إذا وقعت الجريمة في زمن السلم والسجن إذا وقعت في زمن الحرب: من سعى لدى دولة أجنبية أو أحد ممن يعملون لمصلحتها أو تخاير معها أو معه وكان من شأن ذلك الإضرار بمركز الدولة الحربي أو السياسي أو الاقتصادي.

ماده ۱۲۵: من طلب أو قبل لنفسه أو لغيره أية عطية أو مزية أو وعدا بشيء من ذلك ولو بالواسطة من دولة أجنبية أو من أحد ممن يعملون لمصلحتها وذلك بقصد ارتكاب عمل ضار بمصلحة قومية للبلاد يعاقب بالسجن وبغرامة لا تقل عن ألف دينار ولا تزيد على ما طلب أو قبل أو وعد به

ماده ۱۲۶: يعاقب بالإعدام من سلم أو أفشى على أي وجه وبأيء وسيلة إلى دولة أجنبية أو إلى أحد ممن يعملون لمصلحتها سرا من أسرار الدفاع أو توصل بأيء طريقة إلى الحصول على سر من هذه الأسرار بقصد تسليمه أو إفشائه لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها.

ماده ۱۳۶: يعاقب بالحبس مدة لا تقل عن ثلاثة أشهر وبالغرامة التي لا تقل عن مائة دينار أو بإحدى هاتين العقوبتين من نشر أو أذاع أو سلم لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها بأية صورة وبأيء وسيلة كانت أخباراً أو معلومات أو أشياء أو مكاتبات أو وثائق أو خرائط أو رسوماً أو صوراً أو غير ذلك مما يكون خاصاً بالمصالح الحكومية أو إحدى الجهات التي ورد ذكرها في المادة (۱۰۷) وكان محظوراً من الجهة المختصة نشره أو إذاعته.

مشدده همچون حکم اعدام را برای مرتکبین در نظر گرفته و اگر در زمان جنگ نباشد به حبس ابد یا حبس حداکثر ۱۰ سال و جریمه نقدی در نظر گرفته است. عمد در ارتکاب و قصد زیان به کشور توسط قانون‌گذار برای آن مجازات در نظر گرفته است. رکن مادی جرم جاسوسی در مواد فوق به چند اجزای مهم مثل رفتار مرتکب، موضوع جرم، وسیله ارتکاب جرم، ضرر رسانی، راهنمایی به دشمن جهت ورود به کشور بحرین، افشاء هرگونه اسرار دفاعی، کمک و همکاری با کشور بیگانه از طریق ارائه اخبار و اطلاعات (اسناد، نقشه‌ها و ...) برمی‌گردد و تحقق فعل مرتکب برای جرم جاسوسی از دیدگاه قانون بحرین باید منبعت باشد حال ممکن است در اختیار قرار دادن یا آگاه نمودن کشور بیگانه (طرف جرم) از مفاد اسناد، اطلاعات، مدارک نقشه و ... به صورت فیزیکی و مستقیم در اختیار طرف جرم قرار گیرد و نیز ممکن است غیرمستقیم قرار گرفته باشد، به نظر می‌رسد در جرائم جاسوسی وسیله ارتکاب جرم اثری در تحقق جرم جاسوسی ندارد و اطلاعات می‌تواند از هر طریق و به هر نحوی جمع‌آوری و در اختیار دشمن قرار داده شود. با توجه به کلمه (اسرارالدفاع) متن قانون (ماده ۱۲۶ و ۱۳۶) به نظر می‌رسد این ماده انحصار در افراد نظامی و مسئولین کشور بحرین دارد زیرا افراد عادی به هیچ وجه شرایط دسترسی به این گونه اطلاعات و اسرار را ندارند. رفتار مرتکب این جرم، فرد نظامی یا مسئولی است که باید اسرار نظامی و دفاعی که می‌تواند به صورت یک سند یا شیء دارای ارزش اطلاعاتی (به صورت شفاهی و غیر مکتوب) که مقرر بود جایی بازگو نگردد باشد که به صورت طبقه‌بندی نزد فرد نظامی مزبور قرار داشته که به صورت غیرمجاز در اختیار دشمنان داخلی یا خارجی یا منابع آنان قرار دهد. نکته‌ای که حائز اهمیت است اینکه قانون‌گذار در این ماده اشاره کرده که اسناد سری دفاع را به هر طریقی به دست آورد و هدف وی از این دستیابی اعطا یا افشاء به کشور بیگانه باشد به اعدام مجازات می‌گردد لیکن اگر فردی افشاء اطلاعات نماید یا اسرار دفاعی را به قصد اعطاء

۱. ماده ۱۲۶: يعاقب بالإعدام من سلم أو أفضى على أي وجه وبأية وسيلة إلى دولة أجنبية أو إلى أحد ممن يعملون لمصلحتها سرا من اسرارالدفاع أو توصل بأية طريقة إلى الحصول على سر من هذه الأسرار بقصد تسليمه أو إفشائه لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها. ماده ۱۳۶: يعاقب بالحبس مدة لا تقل عن ثلاثة أشهر وبالغرامة التي لا تقل عن مائة دينار أو بإحدى هاتين العقوبتين من نشر أو أذاع أو سلم لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها بأية صورة وبأية وسيلة كانت أخبارا أو معلومات أو أشياء أو مكاتبات أو وثائق أو خرائط أو رسوما أو صورا أو غير ذلك مما يكون خاصا بالمصالح الحكومية أو إحدى الجهات التي ورد ذكرها في المادة (۱۰۷) وكان محظورا من الجهة المختصة نشره أو إذاعته

به دشمن یا کشور بیگانه یا مزدوران آن به دست نیاورده است حکم وی اعدام نخواهد بود. قانون‌گذار با استفاده از عناصر گوناگون در عبارت قانون، قصد مجرمانه را مشخص می‌نماید که با توجه به مفاد مواد ذکر شده مرتکب جرم باید از مجرمانه بودن عمل خود آگاهی داشته باشد تا عمد عام صدق نماید لذا عمد خاص در این جرم، دادن اسناد و مطلع ساختن افراد فاقد صلاحیت از اسرار یا تصمیمات است. قانون‌گذار قصد مجرمانه را مدنظر قرار داده لذا عملی که از بررسی قوانین موضوعه فوق حاصل خواهد شد قصد برهم زدن امنیت کشور، عالماً و عامداً و با علم و اطلاع بوده و قانونگذار در خصوص فردی که بدون آگاهی با دشمن همکاری داشته یا اسناد و اطلاعاتی را تسلیم نموده لیکن علم و اطلاع از آن نداشته و قصد صدمه به امنیت ملی کشور و منافع کشور بحرین را نداشته است را مدنظر قرار داده است اما اعمالی که به کشور ضرر وارد می‌کند و به منافع ملی ضربه می‌زند جملگی نشان از عمد و آگاهانه بودن عمل مجرمانه توسط مرتکب در نظر گرفته است. در موارد فوق عمدتاً قصد کمک یا راهنمایی یا ضرر رسانی به دشمن، قصد همکاری با نیروهای دشمن برای کسب سود و منفعت، قصد کمک و جاسوسی برای دشمن، قصد افشاء و تحویل اسرار دفاعی به کشور بیگانه و همچنین قصد همکاری با اشخاصی مرتبط با کشورهای بیگانه را می‌توان به‌عنوان سوءنیت عام در مواد قانونی مذکور دانست در بررسی مواد قانونی جرائم جاسوسی که تحت عنوان جرائم علیه امنیت ملی جرم انگاری شده است عمده مجازات در نظر گرفته قانون‌گذار برای جاسوسی حکم اعدام و تنوع مجازات نیز دارد.

بررسی تطبیقی عناصر جرم جاسوسی در حقوق کیفری کشورهای ایران، عربستان و بحرین
در ارتباط با تحلیل جرم جاسوسی در کشورهای مورد بحث باید گفت که هر سه کشور جرم جاسوسی را تعریف نکرده‌اند بلکه به مصادیق آن اشاره داشته‌اند و بایان آن مصادیق جرم انگاری‌هایی داشته‌اند البته قانون مجازات ایران در حوزه قانون جرائم نیروهای مسلح به‌صراحت برخی اقدامات افراد نظامی را جاسوسی و فرد مذکور را جاسوس قلمداد نموده که در کشورهای مورد بررسی حتی اشاره‌ای نیز به این موضوع نشده لیکن در ایران بین افراد نظامی و غیرنظامی مقنن تفاوت قائل شده است و مجازات آنان نیز متفاوت دیده است اما در کشور عربستان و بحرین شاهد چنین تقسیم‌بندی بین افراد نظامی و غیرنظامی نمی‌باشیم. در

ماده ۴ قانون مبارزه با تروریسم کشور عربستان، بیرون بردن اسناد سری، نگه‌داشتن مدارک و اسناد در غیر مکان‌های تخصیص‌یافته و یا چاپ و کپی‌برداری از آنان خارج از نهادهای دولتی از عناصر مادی جرم محسوب شده و در این ماده فعل مرتکب را مثبت در نظر گرفته و بیرون بردن اسناد سری از نهاد حکومتی یا تبادل آن را به هر وسیله ممنوع اعلام نموده است. شبیه این مجازات در ماده ۱۳۶ قانون مجازات بحرین نیز دیده‌شده لیکن مجازات را در قالب شخصی که به یک کشور بیگانه یا مزدور آن کشور که برای منفعت آن کشور کار می‌کند به هر شکل و هر وسیله‌ای خبر یا اطلاعات یا اشیا و... که متعلق به منافع {دولت بحرین} است واگذار کند و درحالی‌که نشر آنان را ارگان‌های ذی‌ربط منع کرده باشند مجازات در نظر گرفته است از طرف دیگر در ماده ۴ قانون عربستان اشاره‌ای به دریافت پول یا منفعت برای کشور بیگانه یا دشمن همچون کشورهای دیگر نشده است و صرفاً به یک سری الزامات و دستورالعمل‌هایی حفظ اسرار و اسناد سری تأکید نموده است.

جرم جاسوسی در کشور عربستان، بحرین و ایران در قالب جرم علیه امنیت ملی قلمداد می‌گردد لیکن در کشور بحرین و عربستان، مجازات جاسوسی بیشتر به دلیل خیانت علیه کشور صورت می‌گیرد اما در ایران قانون‌گذار در استعمال این الفاظ دقت لازم را نداشته و در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح جرمی تحت عنوان خیانت به کشور لحاظ نکرده و هرگونه افشای اسرار و اطلاعات یا تحصیل اطلاعات برای دولت خارجی به‌وسیله هرکسی که باشد، اعم از آن‌که مرتکب ایرانی باشد یا خارجی، تحت عنوان جاسوسی جرم انگاری نموده است درحالی‌که به نظر می‌رسد عنوان مجرمانه افشای اسرار و اطلاعات در امور نظامی برحسب تابعیت مرتکب متفاوت است یعنی اگر مرتکب عمل مجرمانه مزبور تبعه کشوری باشد که بزه مذکور علیه آن کشور اتفاق افتد عمل وی خیانت به کشور نامیده می‌شود اما اگر مرتکب، تبعه کشور خارجی باشد عنوان عمل وی جاسوسی خواهد بود. در مجازات ماده ۴ کشور عربستان توجه قالب بیشتر به حفظ و حراست از اسناد دولتی و حاکمیتی که برای خروج آنان ممنوعیت وجود دارد تأکید شده است لذا انتصاب بزه جاسوسی به متهم بر اساس این قانون ناصواب بوده و قاضی بر اساس قانون شرع اسلام ماده ۴۸ قانون اسلامی عربستان (علی‌پور، ۱۳۹۶: ۱۱) و بر اساس اهمیت و آنچه از کشور خارج شده حکم صادر می‌نماید.

در ماده ۵ قانون عربستان، مجازات برای کسانی که به افشای اطلاعات سری، ورود غیرمجاز به اماکن ممنوعه به قصد دستیابی به اسناد یا اطلاعات سری و... ائتلاف عمدی اسناد و سوءاستفاده از آن نموده‌اند اشاره نموده و برای آن مجازات سنگین حبس حداکثر ۲۰ سال یا جریمه نقدی حداکثر ۱ میلیون ریال یا هر دو در نظر گرفته است که البته شرط استفاده از این ماده قانونی تحصیل اطلاعات سری (معلومات سریة) بوده و اطلاعات خیلی محرمانه، محرمانه را شامل نمی‌شود در این ماده اشاره‌ای به جاسوسی برای کشور بیگانه یا دریافت وجه نقد یا منفعت و عده داده‌شده دیده نمی‌شود و حکم اعدام برای جرم جاسوسی در عربستان بر اساس حکم شریعت اسلام (علی پور، ۱۳۹۶: ۱۱) صادر و از جمله مجازات‌های تعزیری محسوب می‌گردد (هانی رفیق، ۱۴۳۰: ۱۰۲) که به مرز اعدام تعزیری یا زندانی طولانی مدت هم می‌رسد لیکن حبس ابد در مجازات‌های آن دیده نمی‌شود. در ماده ۲۴ قانون جرائم نیروهای مسلح ایران، قانون‌گذار با صراحت اقدامات بیان‌شده را به عنوان جاسوسی و فرد مذکور را جاسوس قلمداد نموده و در ارتباط با جاسوسی و خیانت به وطن، علاوه بر ماده ۲۴ در مواد ۲۱ و ۲۶ نیز پیش‌بینی‌های لازم را نموده زیرا جرم موضوع بنده ماده ۲۴ ناظر به جاسوسی و جرائم موضوع بنده‌های الف ماده ۲۱ و سایر بنده‌های ماده ۲۴ و جرم موضوع ماده ۲۶ ناظر به خیانت به وطن می‌باشد. در ارتباط با جرائم مربوط به خیانت به وطن قانون‌گذار از مرتکب جرم در همه موارد از نام «نظامی» نام برده که با توجه به این که قانون‌گذار در ماده ۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح نظامی را تعریف کرده، مفروض این است که نظامی نمی‌تواند تبعه خارجی باشد و طبیعتاً خصوصیت مرتکب جرم ایرانی بودن است.

با بررسی قوانین جرم جاسوسی دودسته اقدامات قابل ارزیابی است: دسته اول اقدامات مقدماتی که عبارت است از تفحص، تحصیل و جمع‌آوری اطلاعات مخفی و دسته دوم، عملیات اجرایی و تسلیم اطلاعات و رساندن اطلاعات جمع‌آوری‌شده به کسانی است که باید از این اطلاعات بهره‌برداری نمایند که دسته اول ممکن است متضمن قصد جاسوسی نبوده و از روی کنجکاوی یا بی‌احتیاطی یا غفلت اقدام به تحصیل اطلاعات محرمانه نماید تا بتواند مردم کشور خود را از آن آگاه سازد؛ اما در دسته دوم، عملیات جاسوسی به منظور آگاه کردن یک کشور خارجی از اسرار کشور و انتفاع آن از این اسرار و وجود ضرر و زیان و

خسارت به منافع امنیت کشور است که در خصوص قصد عام جرم جاسوسی که بیان شده و نظر به این که اگر تصمیمات عادی و غیر محرمانه و یا آنکه فرد را مأمور ذی صلاحی تصور نمایند و او را از تصمیمات آگاه نمایند، مرتکب جرم جاسوسی نمی‌گردد (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۲: ۳۲۴) در قوانین کشورهای بحرین و عربستان مثلاً در ماده ۱۲۶ قانون جزایی بحرین ۲، این جرم مقید به ایراد ضرر نشده است بلکه مقید به قصد مرتکب شده که اگر قصد این دستیابی اعطا یا افشا به کشور بیگانه یا مزدوران باشد به اعدام محکوم می‌گردد، چه این که صرف جمع‌آوری غیرقانونی اطلاعات و اسناد طبقه‌بندی شده جرم است در غالب مواد مورد اشاره، مقنن به انگیزه مرتکب به عنوان یک بخش از عنصر ذهنی این عمل توجه نموده و آن را به عنوان یکی از شروط تحقق این جرم قرار داده است. عباراتی چون "به قصد سرقت، باهدف برهم زدن امنیت کشور، به قصد برهم زدن امنیت کشور" بیانگر انگیزه مرتکب است. در واقع اگر مرتکب انگیزه فعالیت بزهدکارانه علیه امنیت کشور را نداشته باشد، هر چند قصد جمع‌آوری اطلاعات را داشته و آن را نیز جمع‌آوری کرده باشد، آن را از شمول جرم خاص جاسوسی خارج کرده و در عداد اعمالی چون جمع‌آوری غیرمجاز اسناد طبقه‌بندی شده قرار می‌گیرد و از این جهت، ضرورت دارد رویه قضایی در هر پرونده، انگیزه مرتکب از جمع‌آوری و دسترسی به اطلاعات و اسناد را کشف کند و در صورتی که مرتکب انگیزه مورد اشاره در ماده را نداشته باشد، عمل، جاسوسی نخواهد بود. در کنار این، در تحقق این جرم مرتکب باید قصد جاسوسی کردن و آگاهی به این امر را داشته باشد. آگاهی به طبقه‌بندی اسناد و اطلاعات جمع‌آوری شده و همچنین آگاهی به این که اگر این اسناد را به کسی که تحویل می‌دهد در راستای یک فعالیت جاسوسی است. در ارتباط با رکن ذهنی جرم جاسوسی در نظام کیفری عربستان باید گفت، ماده ۴ در مرحله قانون‌گذاری اصل را با خصوصیت عملی بودن جرم شناخته است و در صورتی می‌توان گفت عمل غیرعملی

۱. «قصد افشای اسرار و ارائه نقشه‌ها و اسناد داشته باشد»

۲. ماده ۱۲۶ - يعاقب بالإعدام من سلم أو أفشى على وجه وبأية وسيلة إلى دولة أجنبية أو إلى أحد ممن يعملون لمصلحتها سرا من أسرار الدفاع أو توصل بأية طريقة إلى الحصول على سر من هذه الأسرار بقصد تسليمه أو إفشائه لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها. کسی که به هر وسیله و به هر وجه به یک کشور بیگانه یا کسی که به نفع آن کار می‌کند سری از اسرار دفاعی را داده یا افشا کند یا به هر طریق به آن دست یابد و قصد او از این دستیابی اعطا یا افشا به کشور بیگانه یا مزدوران به نفع آن است به اعدام مجازات می‌شود.

جرم است که در قانون به آن تصریح شده باشد. رکن معنوی به معنای فعل و انفعال ذهنی مرتکب در جهت نقص قانون است و در همین راستا می‌توان گفت جرم جاسوسی یک جرم عمدی است و در صورتی می‌توان در مرحله قضا فرد را محکوم به ارتکاب آن کرد که آن را به صورت عمد مرتکب شده باشد و این عمد در صورتی خواهد بود که آگاهانه قصد کرده باشد. در ماده ۴ قانون عربستان قصد بیرون بردن اسناد سری و نگه‌داری اسناد و مدارک در غیر مکان‌های مشخص شده را می‌توان به عنوان سوءنیت عام و بیرون بردن اسناد و مدارک سری، تحویل به اشخاصی فاقد صلاحیت، نگهداری اسناد و مدارک در غیر مکان‌های مشخص شده به قصد لطمه زدن به امنیت کشور را می‌توان به عنوان سوءنیت خاص مطرح نمود لیکن در ماده ۵ نظام کیفری عربستان عمده عناوین ذکر شده، قصد انتشار اسناد یا اطلاعات سری، ورود عمدی و آگاهانه به امکان غیرمجاز، قصد دستیابی به اسناد و اطلاعات، دستیابی غیرمجاز، اتلاف عمدی اسناد به قصد ضربه زدن به منافع و امنیت کشور از جمله عناصر معنوی و سوءنیت خاص محسوب می‌گردد که در قانون ذکر شده و دو مورد اراده ارتکاب و قصد مجرمانه مرتکب از رکن‌های معنوی جرم می‌باشند که در ماده ۵ ذکر شده که هم اراده ارتکاب و هم قصد مجرمانه در انجام فعل وجود دارد.

در قانون مجازات کشور بحرین برای جرم جاسوسی حکم‌های سنگین اعدام، حبس ابد، حبس ۵ و حداکثر ۱۰ سال به همراه جریمه نقدی در نظر گرفته شده است. این جرائم اگر در زمان جنگ صورت گرفته باشد و متضمن جاسوسی و اقدام علیه امنیت ملی بوده باشد قانون‌گذار برای آن عوامل مجازات مشدده در نظر گرفته و حکم اعدام را برای آنان جرم انگاری نموده و اگر در غیر زمان جنگ باشد به حبس ابد یا حبس حداکثر ۱۰ سال به همراه جریمه نقدی مجازات در نظر گرفته شده است عمد در بزه مذکور به قصد زیان به کشور مشمول مجازات می‌باشد. در ماده ۱۲۶ و ماده ۱۱۳۶ بحرین مقنن آن را منحصر در افراد

۱. ماده ۱۲۶: يعاقب بالإعدام من سلم أو أفضى على أي وجه وبأية وسيلة إلى دولة أجنبية أو إلى أحد ممن يعملون لمصلحتها سرا من أسرار الدفاع أو توصل بأية طريقة إلى الحصول على سر من هذه الأسرار بقصد تسليمه أو إفشائه لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها. ماده ۱۳۶: يعاقب بالحبس مدة لا تقل عن ثلاثة أشهر وبالغرامة التي لا تقل عن مائة دينار أو بإحدى هاتين العقوبتين من نشر أو أذاع أو سلم لدولة أجنبية أو لأحد ممن يعملون لمصلحتها بأية صورة وبأية وسيلة كانت أخبارا أو معلومات أو أشياء أو مكاتبات أو وثائق أو خرائط أو رسوما أو صوراً أو غير ذلك مما يكون خاصا بالمصالح الحكومية أو إحدى الجهات التي ورد ذكرها في المادة (۱۰۷) وكان محظورا من الجهة المختصة نشره أو إذاعته

نظامی و مسئولین کشور بحرین قلمداد نموده زیرا افراد عادی به هیچ وجه شرایط دسترسی به این گونه اطلاعات و اسرار را ندارند. اسرار نظامی و دفاعی که می‌تواند به صورت یک سند یا شیء با ارزش اطلاعاتی بالا بوده و مقرر بود حفاظت از آن را بر عهده داشته باشد به شکل شفاهی با مکتوب در اختیار دشمنان داخلی یا خارجی یا بیگانگان و یا منابع آنان قرار داده شود نکته‌ای مهمی که در این ماده اشاره شده هدف و نیت بزه‌کار است که اگر دستیابی به اطلاعات منجر به اعطاء یا افشاء به کشور بیگانه باشد مجازات مرتکب اعدام خواهد بود و اگر افشاء اطلاعات یا اسرار دفاعی به قصد اعطاء به دشمن یا کشور بیگانه یا مزدوران آن به دست نیاورده باشد حکم وی اعدام نخواهد بود.

نتیجه‌گیری

راهبرد جمهوری اسلامی ایران، خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی کشورهای دیگر بوده و از مبارزه مردم مستضعف حق طلب در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند لذا به نظر می‌رسد راهبرد ایران در قبال کشور بحرین ادامه حمایت از شیعیان، تقویت و شناخت از قوانین کیفری کشورهای بحرین و عربستان با رویکرد جلوگیری از صدور احکام سنگین همچون اعدام و حبس ابد علیه شیعیان و مرتبطين ایرانی که به اتهام جاسوسی دستگیر می‌شوند ادامه یابد. در بررسی مطالعات مشخص گردید که در نظام کیفری همه کشورها مورد بحث، برای جرم جاسوسی تعریف قانونی مشخصی صورت نگرفته و به نظر می‌رسد نبود تعریف قانونی موجب شده که تفسیر قاضی بر توسعه مصادیق ارتكابی این جرم بیشتر گردیده و با تکیه بر تفسیر موسع، موارد بیشتری را در شمول جرم جاسوسی قرار می‌دهند. بر اساس تحقیقات صورت گرفته کشور بحرین در خصوص موضوعات امنیتی و جاسوسی دارای چندین ماده قانونی بوده در حالی که کشور عربستان فاقد جرم انگاری در این حوزه می‌باشد از طرف دیگر صدور حکم در عربستان توسط قاضی صرفاً بر اساس شریعت اسلام صورت می‌گیرد اما در کشور بحرین و ایران و جرم انگاری صورت گرفته و در حال اجرا می‌باشد؛ بررسی قوانین بزه جاسوسی در ایران در مقایسه با کشورهای عربستان و بحرین از نظر کمیت (تعداد مواد قانونی) و کیفیت (شمولیت انواع بزه امنیتی) جرم انگاری بیشتر و کیفر گذاری بهتری نسبت به دو کشور صورت گرفته لیکن از نظر برخورد و مجازات

با مجرم، قانون مجازات ایران برخورد سهل‌گیرانه تری نسبت به آن دو کشور دارد؛ از نظر شباهت متن و محتوای قوانین، کشور عربستان داری قانون مشخصی نبوده لذا قابل مقایسه نیست اما بررسی متن قانون کشور بحرین نشان می‌دهد که این قوانین در بین کشورهای منطقه خلیج فارس بیشتر شبیه کشور امارات می‌باشد و شباهت زیادی به یکدیگر از منظر کیفر گذاری دارند. آنچه قانون مجازات ایران را نسبت به قوانین کشورهای عربستان و بحرین متمایز می‌نماید کیفر گذاری در حوزه‌هایی است که در متن قوانین سایر کشورهای مورد بحث دیده نمی‌شود، من جمله می‌توان به جرم‌های مرتبط با بزه جاسوسی همچون تخلیه تلفنی، معاونت در جرم، بی‌احتیاطی موجب افشاء اطلاعات، تخلیه تلفنی و... که نشان از بلوغ قضایی کشور ایران است اشاره نمود؛ همچنین در قوانین کشور عربستان علل مشدده جرم جاسوسی و حوزه‌های امنیتی وجود ندارد اما در کشور بحرین همچون کشور ایران به این موضوع توجه شده و اشتراک فهم وجود دارد مثلاً در کشور بحرین بزه جرم در زمان جنگ و صلح متفاوت است و به‌عنوان علل مشدده ذکر شده اما در قانون مجازات ایران این مهم در بین افراد نظامی و غیرنظامی پیش‌بینی شده و به‌عنوان یک علل مشدده ذکر شده است. با بررسی قوانین کشور عربستان به نظر می‌آید چون قانون مدونی ندارند راه‌های فرار حقوقی آن نسبت به سایر کشورها سهل‌تر است لیکن در عمل این‌طور نبوده و با بررسی قوانین و تحقیق آراء قضایی صادره شده در ۲۰ سال گذشته عربستان و استقراء آن احکام و قرار دادن احکام در جداول و مقایسه آنان با یکدیگر مشخص می‌گردد که قضات سعودی با تمسک به قانون شریعت اسلام مجازات به‌مراتب دشوارتری علیه متهمان خصوصاً مرتبطين ایرانی داشته‌اند.

منابع

- قرآن کریم. (۱۳۹۱). *سوره حجرات آیه ۱۲*، ترجمه آیت‌الله مشکینی، قم: اسوه.
- اترک، حسین. (۱۳۹۰). «ماهیت و حکم اخلاقی تجسس»، *موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)*، سال دوم، شماره چهارم، پاییز.
- احمدزاده، جعفر. (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی جاسوسی سنتی با جاسوسی سایبری»، چهارمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و مهندسی.

استنسلی، استیگ. (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی سیاسی قدرت در عربستان*، ترجمه نبی‌الله ابراهیمی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.

افضلی، رسول و قالیباف، محمدباقر و پیشگاهی فرد، زهرا. (۱۳۹۲). «پیامدهای راهبردی تغییر رژیم و برقراری دموکراسی در بحرین»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۵۹، سال شانزدهم.

بابایی، حسن. (۱۳۸۸). *جاسوسی از دیدگاه حقوق بین‌الملل*، بی‌جا، تهران: گنج دانش.

تارنما هیئت‌الخبره المجلس الوزراء، نظام مكافحة جرائم المعلوماتية السعودية، تاریخ مراجعه (۱۳۹۹/۰۸/۰۱)، قابل دسترسی در آدرس: <https://laws.boe.gov.sa>

تارنما هیئت‌الخبره المجلس الوزراء، نظام الوثائق والمحفوظات، تاریخ مراجعه (۱۴۰۰/۰۸/۰۲)، قابل دسترسی در آدرس: <https://laws.boe.gov.sa>

تارنما "یونیدپ" (۱۴۰۰/۸/۱۳). *القانون الجنائي البحريني*، قانون جزایی کشور بحرین، قابل دسترسی در آدرس: www.rop.gov.om/pdfs/roplaws/ROPRULE-1.pdf

تارنما مجموعه الأنظمة السعودية (۱۴۰۰/۸/۱۳). نظام هيئة المركز الوطني للوثائق والمحفوظات السعودية، قابل دسترسی در آدرس:

<https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/bdf15375-52e6-4c94-9153-a9a700f16cc3/1>

تارنمای "مجموعه الأنظمة السعودية" (۱۴۰۰/۰۸/۱۳). نظام عقوبات نشر الوثائق والمعلومات السرية وإفشائها، قابل دسترسی در آدرس:

<https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/vdvbae-afbb-4481-a1cd-a9av00f1v44b/1>

تارنما "دیده بان حقوق بشر"، (۱۴۰۰/۰۸/۱۲). قابل دسترس در تارنمای <https://www.refworld.org/>
تارنما فارس نیوز، (۱۳۹۵/۸/۱۳). ملت بحرین خواهان سرنگونی رژیم نامشروع آل خلیفه است، قابل دسترسی در آدرس <https://www.farsnews.ir/>

تارنما مرکز ملی اسناد و مدارک و بایگانی عربستان. (۱۳۹۹). نظام هيئة المركز الوطني للوثائق والمحفوظات السعودية، قانون مرکز ملی اسناد و مدارک و بایگانی عربستان، تاریخ، مراجعه (۱۳۹۹/۸/۱)، قابل دسترس در آدرس:

<https://laws.boe.gov.sa/BoeLaws/Laws/LawDetails/>

تقوی، امیر. (۱۳۸۰). *دایره المعارف اطلاعاتی، مفاهیم و اعلام*، چاپ اول، تهران: دانشکده اطلاعات و امنیت.

جلالی، حسن. (۱۳۹۶). *جاسوسی از دیدگاه فقه و حقوق*، پنجمین همایش فقه و حقوق جزا.

الخراعی، حسین. (۱۳۹۵). *اطلاعات و امنیت در فقه امامیه*، ترجمه مرتضی جتیی، یاسر جتیی، چاپ اول، دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.

رحمدل، منصور. (۱۳۹۴). «جاسوسی و خیانت به کشور»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، شماره ۲۸.

- رضوان، حسین. (۱۳۹۳). *بررسی جرم جاسوسی در حقوق جزای ایران*، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- زیبیدی، مرتضی. (۱۳۸۵). *تاج العروس فی شرح القاموس*، جلد ۴، ناشر، دار الهدایه.
- ساریخانی، عادل. (۱۳۸۴). *جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی*، حقوق جزای اختصاصی (۳)، دانشگاه قم.
- ساریخانی، عادل. (۱۳۷۸). *جاسوسی و خیانت به کشور*، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- سیاح، رحیم. (۱۳۹۵). «مقاله مجازات جاسوس در اسلام (مذاهب خمسّه)»، *نخستین همایش ملی علوم اسلامی*، حقوق و مدیریت.
- صالحی، سید هادی. (۱۳۹۷). *بررسی فقهی حقوقی تجسس و موارد استثنای آن*، سال یازدهم، بهار و تابستان، شماره ۲۱.
- عباسی، مجید. (۱۳۹۶). *شورای همکاری خلیج فارس و روند بیداری اسلامی در بحرین*، دوره ۴، شماره ۱۲، شماره پیاپی ۱۲.
- علوی، سید علی اصغر. (۱۳۹۷). «جواز جاسوسی در برای نظام سیاسی در فقه شیعه»، *مجله سیاست متعالیه*، سال ششم، شماره ۲۰.
- علی پور، حسن. (۱۳۹۶). «نظام حقوقی و حقوق بشر در عربستان»، *مطالعات راهبردی*، سال بیستم، بهار، شماره ۱.
- فرجی، ملیحه. (۱۳۹۶). *فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان*، سال سوم، پاییز، شماره ۹.
- قاسمی نراقی، علی اصغر. (۱۳۷۸). *شورای همکاری خلیج فارس*، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- قبرلو، عبدالله. (۱۳۹۲). *نقش کنش گران فراملی در جنبش‌های ۲۰۱۱ جهان عرب*، بیداری اسلامی در جهان عرب، به اهتمام سعید فراد پور، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کارلیس لی، رادنی. (۱۳۸۷). *جاسوسان و جاسوسی*، ترجمه داود ولیان، دانشکده امام باقر (ع).
- کاظمی دینان، سید مرتضی. (۱۳۸۸). *علل خیزش شیعیان عرب حاشیه خلیج فارس*، قم: انتشارات شیعه شناسی قم.
- کرمی، کامران. (۱۳۹۳). *شورای همکاری خلیج فارس از همکاری‌های اقتصادی تا رقابت‌های سیاسی*، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، IPSC - قابل دسترسی در آدرس: <http://peace-ipsc.org/>.
- کلینی، یعقوب. (۱۳۷۵). *اصول کافی*، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، دارالکتب الاسلامی، چاپ ششم، ۱۳۷۵ ش، جلد ۲.
- گارو، رنه. (۱۳۷۴). *مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا*، ترجمه سید ضیاءالدین نقابت، ج ۱، تهران: نشر ابن سینا.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۸۶). *حقوق جزا اختصاصی*، تهران: انتشارات ماجد.

مصاحبه با خوشنویس، جلال، **متهم به جرم جاسوسی در عربستان**. (۱۳۹۹/۵/۳۱). بررسی جرم جاسوسی در عربستان سعودی

مجیدی، حسن و کاظمی دینان، سید مرتضی. (۱۳۹۵). **راهبرد جمهوری اسلامی ایران در قبال تحولات بحرین از منظر نظریه سازهانگاری**. سال چهاردهم، شماره ۵۶.

مجیدی، سید محمود. (۱۳۹۳). **حقوق کیفری اختصاصی جرائم علیه امنیت**، تهران: نشر میزان.
مجیدی، سید محمود. (۱۳۹۵). **خلاهای تقنینی ناظر بر بزه جاسوسی در حقوق کیفری ایران**، کنگره بین‌المللی جامع حقوق ایران.

محمدی ری‌شهری، محمد و جمعی از پژوهشگران. (۱۳۸۶). **حکمت نامه پیامبر اعظم (ص)**، ج ۹. موسسه دار الحدیث.

مشکینی، میرزاعلی اکبر. (۱۳۸۶). **مصطلحات الفقه**، قم: نشر الهادی.
مصطفوی، حسن. (۱۳۶۰). **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، جلد ۲، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۷). **اخلاق در قرآن**، جلد ۳، چاپ اول، ناشر مدرسه امام علی.
منصور، جهانگیر. (۱۳۹۹). **قانون مجازات اسلامی**، انتشارات دید آور.
موسوی، سیدفیض‌الله و میر محمدی، معصومه (۱۳۸۹). «بررسی جنایت تعقیب و آزار در پرتو وقایع اخیر بحرین»، **حقوقی بین‌المللی**، شماره ۴۳.

میرمحمدصادقی، حسین. (۱۳۹۲). **حقوق کیفر اختصاصی ۳**، جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی. تهران: نشر میزان.

ولیدی، محمد صالح. (۱۳۷۳). **حقوق جزایی اختصاصی**، چاپ دهم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
ابن‌القیم الجوزیه. (۱۹۸۳). **شمس‌الدین ابوعبدالله محمد بن ابی بکر، احکام اهل‌الذمه**، چاپ سوم، بیروت: دارالعلم للملایین.

ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۰۸). **لسان‌العرب**، چاپ اول، جلد ۲، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۳۷۵). **لسان‌العرب**، جلد اول، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، 2203 ق.

البخاری، ابوعبدالله محمد بن اسماعیل. (بی تا). **صحیح البخاری**، طبعه الشعب، [بی جا].
البکری، عثمان بن محمد. (۱۴۱۸). **إعانة الطالبین علی حل ألفاظ فتح المعین**. الطبعه الأولى، دار الفکر.
تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰). **غررالحکم و درر الکلم**، چاپ دوم، قم: دارکتب الاسلامی.
الجزلانی، محمد. (۱۴۳۵). **صحیفة الحیاء**، مصاحبه حقوقدان عربستانی، تاریخ مراجعه (۱۳۹۹/۵/۱). قابل دسترسی

در آدرس: <http://www.alghamdi.me/blog/6-17>

الذهبی، محمد. (۱۴۱۳). **سیر أعلام النبلاء**، الطبعه التاسعه، مؤسسه الرساله بیروت، تحقیق: شعیب الأرناؤوط و محمد نعیم العرق سوسی.

الذهبی، محمد. (بی تا). **شرح مسلم**، جلد ۱۲، [بیجا]، [بی تا].

- السبيعي، محمد بن فهد علي. (٢٠١٧). *أحكام الجريمة العسكرية في نظام العقوبات العسكري السعودي*، جامعة الأزهر، كلية الشريعة والقانون بطنطا.
- السرخسي، شمس الدين. (١٤١٧). *شرح السير الكبير*، الطبعة الأولى ١٤١٧ هـ ١٩٩٧ م دار الكتب العلمية بيروت لبنان، تحقيق: محمدحسن إسماعيل الشافعي.
- سيوتز، كارول. (١٣٨٦). *اتحاد شوروي و خليج فارس در دهه ١٩٨٠*، ترجمه بيژن اسدي، تهران: مركز مطالعات و تحقيقات جنگ.
- الشهري، سوريه بنت محمد عبدالله. (١٤٣٦). *المسؤولية الجنائية عن التجسس الإلكتروني في النظام السعودي*، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية، كلية العدالة الجنائية، قسم الشريعة والقانون الشافعي، محمد بن إدريس. (١٤٢٢). *الأم، دار الوفاء، المنصورة، تحقيق: الدكتور رفعت فوزي عبدالمطلب.*
- عدنان عثمان، محمد. (٢٠١٥). *دور القانون الدولي في مواجهة التجسس الدبلوماسي*، جامعه الشرق الأوسط. العسقلاني، ابن حجر. (١٤٢٣). *لسان الميزان*: الطبعة الأولى، مكتب المطبوعات الإسلامية، تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة.
- ابن صالح، عثمان بن علي. (١٤٢٦). *جريمة التجسس وعقوبتها في الشريعة الإسلامية والقانون الوضعي*، جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية.
- العيني، ابو محمد بن احمد. (بي تا). *عمله القاري في شرح صحيح البخاري*، جلد ١٤، بيروت: دار احياء التراث العربي.
- مسلم، حجاج قشيري. (بي تا). *صحيح مسلم*، الكتاب ألبر و صله، باب تحريم الظن و التجسس.
- الغامدي، أحمد غليمحمد. (١٤٤٠). *أحكام الجاسوس المسلم*، دراسة فقهية مقارنة، مجله جامعه الاسلاميه للعلوم الشرعيه شماره نشریه ١٨٧، تاريخ مراجعه (١٣٩٩/٥/١)، قابل دسترسى درآدرس:
<https://journals.iu.edu.sa/ILS/Main/Search?Majors=&Year>
- فولر، گراهام و فرانکه، رندرحيم. (١٣٨٤). *شيعيان عرب، مسلمانان فراموش شده*، ترجمه خديجه تيريزي، قم: انتشارات شيعه شناسي.
- قرطبي، ابى عبدالله محمد بن احمد الانصارى. (١٣٦٢). *الجامع لاحكام القرآن*، ج ١٨، بيروت: انتشارات دار احياء التراث العربي.
- وزارت الأوقاف. (١٤٠٤). *الموسوعة الفقهية الكويتية*، مجموعه من المؤلفين، جلد ١٠، صادر عن: وزارت الأوقاف والشؤون الإسلامية - الكويت.
- هانى رفيق، حامد عوض. (١٤٣٠). *الجريمة السياسية ضد الأفراد*، الرسالة، دراسه الفقيهه المقارنه، جامعه الاسلاميه بغزه.

Christoph Wilcke (٢٠٢١/١١/٠٥), Criminal Justice Strengthened, Available on site
<https://www.hrw.org/news/2010/01/14/saudi-arabia-criminal-justice-strengthened>